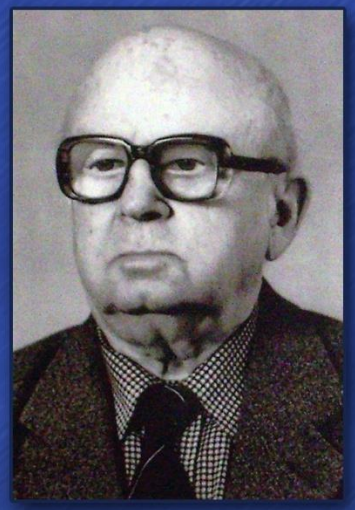
ПОКРИТАН
Анатолій Карпович
(1920 - 2003)

Покритан А.К. довів, що економічна теорія має не лише досліджувати суть економічних законів, але й виробляти форми та методи їх використання. Господарський механізм у працях А.К. Покритана виступає як цілісний самостійний об'єкт аналізу, що було істотним внеском у розвиток теорії господарського механізму в 60-80-ті роки. Він є фундатором та ідейним лідером Одеської наукової школи економічної думки, до якої входили і входять відомі вчені-економісти та науковці.

Творчі інтереси А.К. Покритана були зосереджені на актуальних проблемах економічної теорії.

Збірник наукових праць

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ МОН УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

XX Всеукраїнської науково-практичної конференції

«Покританівські читання»

6 грудня 2024 р.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Одеса-2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ МОН УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ»

Матеріали

ХХ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ПОКРИТАНІВСЬКІ ЧИТАННЯ»

Одеса, 6 грудня 2024 р.

ОДЕСА - 2025

УДК: 330.1.

Колектив авторів – учасники ХХ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ПОКРИТАНІВСЬКІ ЧИТАННЯ» 6 грудня 2024 року, м. Одеса, Україна.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: Матеріали ХХ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ПОКРИТАНІВСЬКІ ЧИТАННЯ». – Одеса: ОНЕУ, 2025. – 82 с.

До збірника увійшли наукові доповіді українських учених, які відображують результати наукових досліджень економічних процесів, що відбуваються в економічній теорії та практиці у двадцять першому столітті.

Редакційна колегія:

Звєряков М.І. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри ЗЕТ та ЕП ОНЕУ

Макуха С.М. – к.е.н., доцент кафедри ЗЕТ та ЕП ОНЕУ

Луньова О.К. – к.і.н., доцент кафедри ЗЕТ та ЕП ОНЕУ

Матеріали друкуються мовами оригіналів – українською та англійською. За виклад, зміст і достовірність матеріалів відповідають автори.

Одеський національний економічний університет, 2024 р.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ…….. 5
Звєряков М. І.
ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ……..... **5**
Гриценко А. А.
ВІДПОВІДНІСТЬ ОПОРНИХ СТРУКТУР РЕАЛЬНОЇ І ТЕОРЕТИЧНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК КРИТЕРІЙ ПРАКТИЧНОЇ ІСТИННОСТІ ЗНАНЬ ТА ДІЯЛЬНОСТІ…… **11**
Суслов В. І.
А. К. ПОКРИТАН ПРО ЕКОНОМІЧНУ ТЕОРІЮ ТА ПРОПАГАНДУ…….. **16**
Тарасевич В.М.
ТЕОРЕТИЧНИЙ ОБРАЗ СМАРТ-ЕКОНОМІКИ…… **19**
Жданова Л. Л.
СОЦІАЛЬНА МІСІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ…… **25**
Синяков С. В.
ПРИРОДА ЕКОНОМІЧНОГО БУТТЯ В КОНТЕКСТІ МЕТАФІЗИКИ…… **27**
Грималюк А. В.
ОДЕСЬКА ШКОЛА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ……. **31**
СЕКЦІЯ 1. СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ: ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ…… 39
Видобора В. В.
КОНЦЕПЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДСТАЛОСТІ В ТЕОРІЇ СТАДІЙ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ…… **39**
Патлатой О. Є.
РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ…….. **41**
Поліщук В. О
СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ НОВОЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ…… **45**
Шараг О. С.
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗРОБКИ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ…… **48**
Щербак А. В.
ОСОБЛИВОСТІ МОНОПОЛІЗМУ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ…….. **50**
Мирошниченко В. О.
МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ…….. **54**
Мельнік К. С.
СТРУКТУРА СУКУПНОГО ПОПИТУ УКРАЇНИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНИХ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ…… **57**

СЕКЦІЯ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ…….. 60
Бондарчук Я. В.
ПЕРСПЕКТИВИ АГРОПРОМИСЛОВОЇ КООПЕРАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ……. **60**
Іванова Л. В.
ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ……. **63**
Луньова О. К., Мануілова К. В.
ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ІЗ СЕКТОРОМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ……. **67**
Макуха С. М.
ПРІОРИТЕТИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……. **70**
Сухова Т. Л.
ПУБЛІЧНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ КРІТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ……... **73**
Петренко О. П., Конопельська О. В.
ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА ЯК МОДЕЛЬ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ…… **77**
Шевченко А. А., Сімекчі А. Ф.
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ВІДНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ…… **80**

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Звєряков М.І.,
д.е.н., професор,
член-кореспондент НАН України,
завідувач кафедри ЗЕТ та ЕП
Одеський національний економічний університет
м. Одеса, Україна

ЕКОНОМІЧНА МОДЕЛЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

В сучасних конкретно-історичних умовах розвитку глобального капіталізму відбуваються кардинальні структурні зміни у світовій економіці. Формується нова глобальна модель економіки світу. Економічний розвиток України буде визначатись процесами глобальних трансформацій. Нова модель формується на технологічному базисі четвертої промислової революції, в основі якої лежать принципово інші технології, які відносяться до п'ятого і шостого технологічних укладів. Відбувається зміна існуючої індустріальної парадигми, яка існувала декілька століть і яка є адекватним матеріально-технічним базисом капіталістичної ринкової економіки. Таким чином, переживає кризу і буде поступово змінюватись існуюча індустріальна парадигма економічного розвитку світової економіки, яка ґрунтується на поглибленні міжнародного розподілу праці.

Історія розвитку капіталізму свідчить, що капітал за допомогою існуючих форм організації виробництва та технологій спочатку «освоює» національний простір. Потім відбувається експансія зовнішніх ринків за допомогою зовнішньої торгівлі. На кінець, відбувається перенесення виробництва за межі національної економіки. Тим самим досягається границя міжнародного поділу праці в межах існуючого технологічного укладу. Підвищення продуктивності капіталу за рахунок поглиблення міжнародного розподілу праці досягло своїх меж. Сьогодні відбувається зворотній процес поступового згортання світового розподілу праці, зміни факторів підвищення ефективності функціонування капіталу. У нинішній системі міжнародного розподілу праці падає *гранична ефективність віддачі капіталу*, яка була побудована на поглибленні розподілу праці і економії на витратах виробництва. Зростання віддачі капіталу за рахунок поглиблення міжнародного розподілу праці почало знижуватись. Криза ефективності віддачі капіталу, як результат вичерпання можливості використання індустріальних технологій, що були рушійною силою зростання світової економіки, проявляється в *уповільненні зростання світової продуктивності праці.*

Глобальні тенденції структурних трансформацій пов'язані із зміною позицій розвинутих країн і країн, що розвиваються, в світовому геополітичному просторі. У структурі міжнародної торгівлі зросла питома вага товарів обробної промисловості із 37,7 % у 1995 р. до 44,2 % у 2020 р. Також зросла питома вага високотехнічних товарів, які стали продавати нові індустріальні країни Сходу. У 1995 р. вони продавали на світовому ринку 26,5 % таких товарів, а у 2020 р. – 50,8 %. Відбулась зміна у виробництві світової доданої вартості за рахунок зростання питомої ваги Китаю з 0,5 % у 1980 р. до 12,1 % в 2020 р. при скороченні США за цей період з 13,8 % до 9,5 %. За останні тридцять років, у структурі світового ВВП, питома вага матеріального виробництва нових індустріальних країн збільшилась в двічі. Наприклад, Китаю – зросла з 2,8% до 8,7 %, тоді як США, за цей період, знизилась з 5 % до 3 %. Ці суттєві зміни в структурі світового ВВП відбулися у результаті реалізації стратегії перенесення матеріального виробництва у країни, що розвиваються. Але вона привела до «неочікуваних» результатів: до зростання нових індустріальних країн у світовій економіці.

Фундаментальною причиною змін траєкторії глобального економічного розвитку стають почергово виробничі, транспортні та інформаційні технології. Кожна із цих технологій стає домінуючою, ядром на певному етапі розвитку глобального капіталізму. Можна зазначити, що на останній третині XX -початку XXI ст. інформаційні технології прийняли естафету нової хвилі «економічного імперіалізму» на новій технологічній основі. Завдяки інформаційним технологіям найбільш розвинуті країни стали орієнтуватись на енерго- і ресурсозберігаючі виробництва, передаючи енергоємні, ресурсоємні виробництва у менш розвинуті країни. Відбувся так званий феномен «*втечі заводів*». У розвинених країнах залишились науково-дослідні роботи, виготовлення технологічних стандартів, маркетингу, стандартів споживання і т. п. Розвиток інформаційних та цифрових технологій з одного боку, призвів до зростання складності виробничих процесів, а з іншого – до різкого зниження вартості послуг по передачі даних. Завдяки розвитку інформаційно-цифрових технологій провідні країни стали виводити не лише робочі місця в промисловості але й інтелектуальні види праці (аутсорсінг бізнес-процесів, науково-конструкторські види діяльності і т.п.). Для нинішньої глобальної економічної ситуації характерний початок експансії *нового ядра технологічного укладу – виробничого.* Він буде ґрунтуватись на робототехніці, цифрових технологіях, технологіях 3D-друку, промисловому інтернеті. Цією обставиною пояснюється прагнення високорозвинених країн забезпечити на національних територіях критичну науково-інженерну базу, захист нових технологій, а також таких, що тільки народжуються високотехнологічних вітчизняних галузей і власне лідерство на подальшу багаторічну перспективу. Така «довгохвилева» динаміка вимагає нових форм протекціонізму і одночасно формує «запит» на теорії, що обґрунтовують такі тенденції. Протекціонізм XXI ст. не копіює методи попередніх століть (квоти, тарифи), хоча і такі методи не виключаються, він

робить акцент на нетарифних обмеженнях (екологічні і санітарні обмеження, також державні субсидії і т.п.). Особливо це проявляється я в локалізації виробництва і решорінгу.

У ході сучасної промислової революції виникли так звані «розподілені» системи виробництва. Вони можуть бути використані широкими верствами населення для виготовлення необхідних для безпосереднього споживання шляхом використання засобів виробництва нового типу (3D-принтери, інтернет речей). Таке виробництво стає засобом виготовлення інвестиційних товарів і предметів вжитку, які зорієнтовані на індивідуальні потреби, а не на масове виробництво. Воно не потребує прогнозування попиту, існування великих обсягів матеріальних запасів. Організація розподіленого виробництва на основі великих даних (big date) і децентралізованих моделей виробництва робить виробників більш гнучкими і здатними до адаптації виробництва до індивідуальних потреб споживачів.

У результаті впровадження таких технологій, виробники на практиці здійснюють масову персоналізацію виробництва і створюють умови для врахування індивідуальних потреб і смаків споживачів. Такі нові технології виробництва свідчать про перехід від моделі виробництва, орієнтованого на масовий попит, до моделі, яка відповідає вимогам і смакам кінцевого споживача. Нова модель виробництва значно підвищує ефективність використання ресурсів, не потребує прогнозування попиту і зберігання великих запасів сировини і готових товарів. Такі нові виробництва дозволяють поєднати ряд технологічних процесів і зробити устаткування більш універсальним, орієнтованим на локальні потреби і зміну попиту. Таким чином, на новому витку історії має місце «діалектичне повернення» до модернізованого «індивідуалізованого» укладу господарського життя. Тобто, відбувається певне «зняття» *реального підпорядкування найманої праці капіталу на формальне.*

Всі ці нові явища, які відбуваються у сучасному виробничому процесі дають підстави для теоретичних узагальнень методологічного і теоретичного характеру. Можна констатувати, що розповсюдження нових технологій, які індивідуалізують виробничий процес, орієнтують його на вимоги і смаки безпосереднього споживача, свідчать проте, що існуюча на протязі всього товарного виробництва *вартісна форма зв'язку* між виробництвом і споживанням кардинально змінюється. Результати виробництва вже не поступають не невідомий ринок, вони виготовлені відповідно до індивідуальних замовлень, стандартів і смаків споживачів. Це означає, що *вихідна основа товарного виробництва – товарна форма* зв'язку між виробником і споживачем долається. Товарна форма, я відомо, є *генетичною* основою капіталістичного способу виробництва і виражає його найбільш абстрактну сутність. Ця реальна основа системи виробничих відносин реалізує свою сутність лише у відношенні до всієї системи, особливо до *основного відношення – капіталу*, який визначає специфічно-історичну сутність способу виробництва. Товарна форма визначає

об’єктивні границі розвитку даного способу виробництва. Подолання вихідної основи розвитку даного способу виробництва за допомогою виробництва безпосередньо на замовлення споживача свідчить про підрив генетичної основи капіталізму. З умовах індивідуалізації виробництва не діє механізм зведення витрат виробництва до суспільно необхідних. Усереднення витрат виробництва, як основи закону вартості не відбувається. Ціна вже не виступає як форма вартості в основі якої лежать *суспільно необхідні витрати виробництва*. Тим самим долається загальна основа функціонування і регулювання товарного виробництва і його розвиненої форми – капіталу – *закон вартості*. На базі сучасних технологій «промислового інтернету речей» (IoT), виникають «розумні фабрики», які дозволяють об’єднати всі ресурси (виробничі, інженерні, транспортні, людські та ін.) у єдине ціле. Кожен із учасників такого об’єднання не змозі отримати прибуток без взаємодії з іншими членами кооперації. Тобто, власність підприємця може реалізуватись в економічному процесі лише в кооперації з іншими власниками.

З політекономічної точки зору такий процес можна охарактеризувати як поступове «*усуспільнення капіталу*», але не «знизу по вертикалі» (приватна, корпоративна, приватно-державна власність), а по «горизонталі» – об’єднання нових володарів – капіталістів виробничих, інноваційних, цифрових, інформаційних платформ. Усуспільнення виробництва і капіталу досягло таких критичних значень, коли окремий капітал не може реалізувати свої права приватної власності на активи. Тільки в кооперації іншими капіталами можливо отримати прибуток. Таким чином, *основне протиріччя капіталізму* (між усуспільненою працею і приватним характером присвоєння,) отримує нову форму прояву. Нові технології об’єднують в єдину систему підприємців, найманих працівників і споживачів. Таким чином, під впливом цифровизації відбувається зміна відносин між виробництвом і споживанням, що трансформує «*вихідне виробниче відношення капіталізму*». Також можна говорити про зміни відтворення «*основного виробничого відношення капіталізму*», а також «соціалізацію капіталу».

Проведення аналізу тенденцій розвитку сучасного капіталізму дає можливість по-перше, визначити ту точку в системі соціально економічні координат, в якій знаходиться наша країна, порівняно з іншими передовими країнами світу, по-друге, накреслити ту відстань, на якій знаходиться національна економіка від цих країн. Без такого дослідження важко зрозуміти, які завдання постають перед нашою країною на далеку і близьку перспективу.

Результати ринкових перетворень в нашій країні на протязі всіх років незалежності свідчать проте, що економічна модель,що склалася в Україні не забезпечила динамічний розвиток. У ході ринкових перетворень питома вага України у світовому ВВП скоротилась з 0,49 % у 1991 р. до 0,16 % у 2020 р. За даними світового банку, ВВП України у 1991 р. досягнув 188,5 млрд. доларів (в постійних цінах 2010 р.), а через 30 років він склав лише

130 млрд. доларів. Середньорічні темпи збільшення світового ВВП за останні 30 років склали 3,3 %, у той час як український ВВП щорічно падав на 1,1 %. У підсумку, розмір світової економіки виріс більш ніж в два рази, а українська втратила близько третини ВВП. Приведені дані свідчать про те, що економічна модель, що склалася в Україні, не здатна подолати негативний тренд, який демонструє *протиріччя між глобальним і національним розвитком.*

У динаміці української економіки можна виділити три періоди. *Перший період* – період трансформаційного спаду (1991-1999 рр.). Він характеризувався падінням основних макроекономічних показників. В соціально-економічному плані цей період можна охарактеризувати як ринкових відносин і відповідних їм інститутів. *Другий період* (1999-2007 рр.) – період «відновлювального зростання». Його основними рисами були: позитивна динаміка ВВП; зниження інфляції; зростання доходів населення; зміна структури економіки у бік сировинних галузей. У соціально-економічному плані, можна стверджувати, що в країні сформувалась «олігархічно-кланова» модель периферійного капіталізму. *Третій період* (2008 р. – по теперішній час) – період «нестійкого функціонування економіки». Він характеризувався нестійкою економічною динамікою, спадом виробництва у 2009, 2014-2015 рр., та депресією у 2012-2013 рр. Досвід функціонування економічної моделі «олігархічно-кланового» типу показав, що вона не здатна забезпечити необхідні темпи економічного зростання, які б дали змогу наближуватись до світових темпів приросту ВВП.

Зміна існуючої моделі функціонування моделі національної економіки – *основне протиріччя* сучасного періоду розвитку економіки. «Відновлювальнезростання», як показала вітчизняна практика, не перейшло до циклічного. Циклічна форма руху промислового капіталу в епоху індустріального капіталізму є *всезагальною*. Вона здійснюється на основі *масового оновлення капіталу*. В Україні не освоєні в повній мірі технології третього і четвертого технологічних укладів. Це повна механізація і автоматизація, а також роботизація виробництва. Наприклад, по роботизації виробництва ми відстаємо від світових та європейських показників у декілька сотень разів. Так кількість роботів на 10 тисяч населення у світі складає 114, в європейських країнах – 91, тоді я в українській економіці цей показник на межі статистичної похибки. Такі показники свідчать, що ми маємо відставання від світових і європейських рівнів розвитку на цілу технологічного епоху**.**

Теоретичне бачення економічного розвитку нашої країни у контексті світового розвитку дає підстави стверджувати, що промисловий капітал (який, з точки зору генетично-структурного підходу) – основне виробниче відношення, не може відтворюватись на розширеній основі без існування в країні *інноваційного відтворювального підрозділу* у структурі суспільного відтворення національного капіталу. В умовах інноваційного типу економічного розвитку процес суспільного відтворення починається не з

фази виробництва як такого, а з фази наукової підготовки відтворення. Здійснення наукової підготовки відтворення передбачає проведення масштабних наукових досліджень, конструкторських і технологічних розробок і т.п. Такі наукові підрозділи існують у країнах – експортерах основного капіталу. У країнах периферійного капіталізму вони відсутні. В Україні також не вирішена проблема створення такого підрозділу суспільного виробництва. Повоєнний розвиток нашої держави буде залежати від здатності економіки самостійно створювати в країні критичні технології і виготовляти продукцію для прискореного національного розвитку.

Висновки. Економічний розвиток України визначається процесами глобальних трансформацій, які свідчать про зміну існуючої індустріальної парадигми, що існувала декілька століть. Суттєві зміни відбулися у структурі світового ВВП. Питома вага «нових індустріальних країн» у світовій економіці постійно зростає.

У ході сучасної промислової революції виникли так звані «розподілені» виробництва, які стають засобом виготовлення товарів які зорієнтовані на індивідуальні потреби споживачів. Всі ці явища, які відбуваються у сучасному виробництві, дають підстави для теоретичних узагальнень. Існуюча, на протязі всього товарного виробництва, вартісна форма зв'язку між виробництвом і споживанням кардинально змінюється. Це означає, що відбувається зміна генетичної основи капіталістичного способу виробництва. Також відбуваються суттєві зміни в основному виробничому відношенні – капіталі. Він поступово «усуспільнюється». Загальні світові тенденції розвитку контрастують із розвитком національної економіки.

Економічна модель, що склалася в Україні, не забезпечила динамічний розвиток. Питома вага України у світовому ВВП більш, ніж за тридцять років, скоротилась втричі. Існуюча модель не здатна подолати негативний тренд, який демонструє протиріччя між глобальним і національним розвитком. Зміна існуючої моделі функціонування національної економіки є основною проблемою повоєнного економічного розвитку.

«Відновлювальне зростання», як показала вітчизняна практика, не перейшло до циклічного. Циклічна форма руху промислового капіталу є всезагальною, як основа його розширення відтворення. Таке відтворення можливе лише на основі інноваційного відтворювального підрозділу в структурі національного капіталу. Такі наукові підрозділи існують в країнах – експортерах основного капіталу. У країнах периферійного капіталізму, куди відноситься і Україна, такі підрозділи відсутні. Повоєнний розвиток нашої держави буде залежним від розробки нової моделі, яка б могла забезпечити приріст ВВП вище світових.

Гриценко А.А.
д.е.н., професор,
академік НАН України,
Інститут економіки і прогнозування НАН України
м.Київ, Україна

ВІДПОВІДНІСТЬ ОПОРНИХ СТРУКТУР РЕАЛЬНОЇ І ТЕОРЕТИЧНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК КРИТЕРІЙ ПРАКТИЧНОЇ ІСТИННОСТІ ЗНАНЬ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

Зростання динамічності та складності економічних процесів і підвищення ролі впливу суб'єктивного фактору внаслідок зростання техніко-технологічних можливостей сучасних засобів виробництва суттєво підвищує значення відповідності уявлень суспільства про закономірності розвитку реальним економічним процесам. В цих умовах рішення, що відповідають об'єктивним тенденціям можуть давати мультиплікаційні ефекти, і навпаки, неадекватність рішень може приводити до катастрофічних наслідків.

Для того, щоб мати орієнтири у розумінні економічних процесів, необхідно насамперед мати уявлення про опорні структури економічної діяльності, які визначають розвиток реальності та її теоретичного відображення. Вихідною клітиною суспільного розвитку є сумісно-розділена праця, із якої, з боку роздільності, розвивається людина, а з боку сумісності, - суспільство. Сумісно-розділена діяльність зберігається як момент в усіх суспільних відносинах. І наукова конференція також є формою сумісно-розділеної діяльності. Доповідач говорить, інші слухають, тобто займаються різною, навіть протилежною діяльністю, але внаслідок поєднання цих протилежностей стає можливим корисний науковий результат.

В реальній дійсності сумісно-розділена праця проходить закономірні етапи свого розвитку, починаючи з *відмінності* роздільності та сумісності в сумісно-розділеній праці (якщо праця сумісна, спільна, то її виконують декілька суб'єктів, а це значить, що вся праця розділена між ними) через *різність і протилежність* (де, з одного боку, *розподіл* праці за видами діяльності доповнюється ринком, на якому відбувається обмін результатами і окремий виробник включається в *загальний* економічний процес, з іншого боку, існує держава як *один* суб'єкт, який виражає *спільний* інтерес усіх членів суспільства) до опосередкування протилежностей держави і ринку в процесах розвитку глобалізації та локалізації. Гегель так резюмує розвиток суперечності: «*Відмінність* взагалі містить обидві свої сторони як *моменти*; в різності вони байдуже розпадаються; в протилежності як такій вони є сторонами відмінності, визначеними лише одна через іншу, отже, лише моментами; але вони визначені також і в самих собі, байдужі один одному і виключають один одного: *вони самостійні рефлективні визначення* ...

Оскільки самостійне рефлективне визначення виключає інше в тому ж відношенні, в якому воно містить це інше (і тому воно самостійне), то воно, маючи самостійність, виключає з себе свою власну самостійність, бо остання полягає в тому, щоб утримувати в собі своє інше визначення, і тільки лише завдяки цьому не бути співвідношенням із чимось зовнішнім; але настільки ж безпосередньо ця самостійність полягає в тому, щоб бути самою собою і виключати з себе своє негативне визначення. Самостійне рефлективне визначення є, таким чином, *суперечністю*» [1, с,55].

Економічні суперечності глобалізації та локалізації історично розвиваються із внутрішніх відмінностей сумісно-розділеної праці: сумісність через ряд перехідних ланок досягає свого найвищого рівня в глобальності, а роздільність – в локальності. Основною суперечністю сучасності стає суперечність між глобалізацією, яка розвивається через інформаційно-цифрові та фінансові технології, і локалізацією матеріальних і трудових ресурсів, не здатних рухатися в просторі зі швидкістю інформації та фінансових потоків. Схематично цей процес зображено на рис.1.

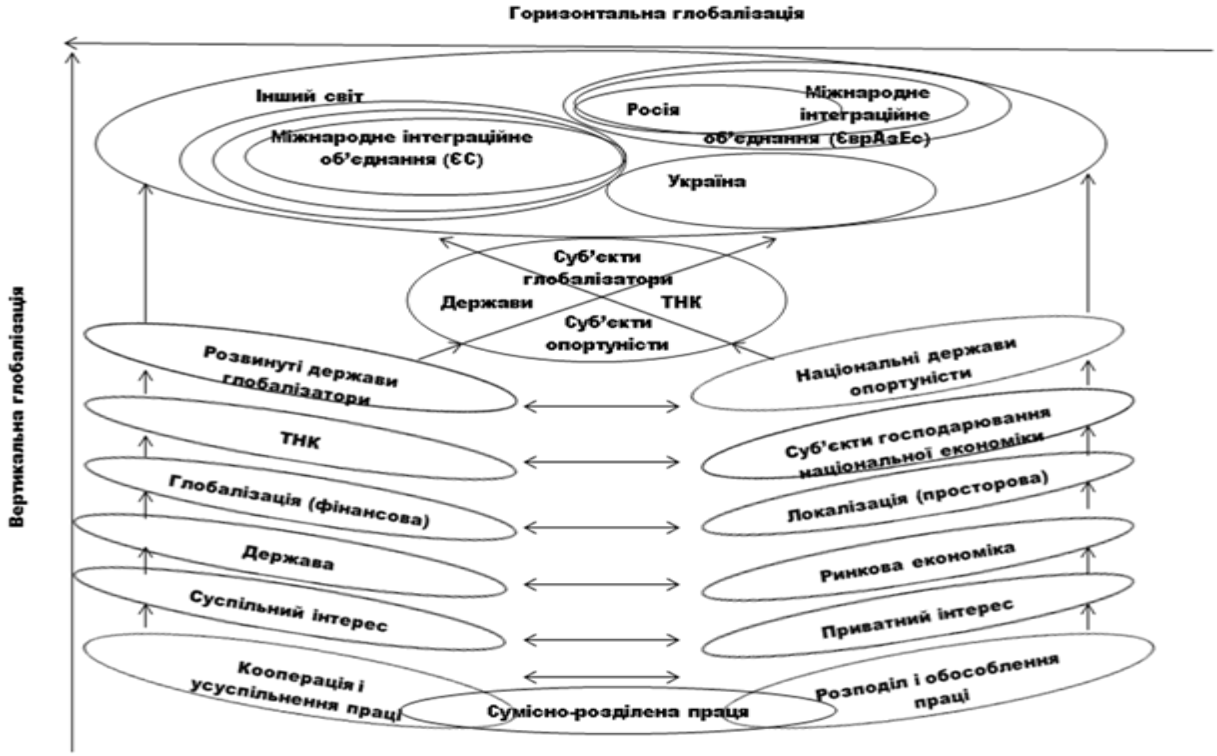

Рис. 1. Розвиток процесів глобалізації та локалізації.
(складено автором [1, с.22]

Ця логіка притаманна і розвитку економічної науки. *Політична економія* вивчає *внутрішні суперечності*, що рухають економічну систему, і дає цілісне уявлення про неї. Від неї відокремлюється *мікроекономіка*, в якій вивчаються окремі, *виділені* суб'єкти і процеси (фірми, домогосподарства, ціни на окремі продукти тощо) і *макроекономіка*, яка вивчає *сукупні* форми економічної діяльності (сукупний попит і пропозицію, валовий внутрішній продукт тощо). Мікро- та макроекономіка є

функціональними науками, що цікавляться лише способами, якими здійснюється функціонування об'єкта (грошей, капіталу, криптовалют, цифрової економіки, метавсесвіту), а не їх сутністю, і не мають в своєму арсеналі засобів пізнання сутності. В підручниках по мікро- та макроекономіці не можна знайти роздумів про те, що таке вартість. Скоріше в глосаріях можна знайти визначення вартості активу, нерухомості тощо.

Співпадіння та взаємопереходи сумісності в роздільність і навпаки вивчає *інституційна економіка*, яка має своїм предметом, правила і норми економічної діяльності. Правило є таке *загальне*, яке є обов'язковим для *індивідуальної* дії, тобто загальне повинно бути втілено в індивідуальному і навпаки. Нарешті, *міжнародна економіка* виводить економічні процеси на світовий і глобальний рівень, з'єднуючи локальні структури в глобальний економічний процес. Це схематично відображено на рис. 2.

Рис. 2. Структура теоретичної економіки

Кожна із складових економічної теорії має свій специфічний метод, який лежить в основі всієї системи методів, що використовуються цією наукою. *Політична економія*, яка дає цілісне уявлення про економічну систему і суперечності як джерела її розвитку базується на використанні *методу сходження від абстрактного до конкретного*. *Мікроекономіка* базується на методі *локалізації*, виділяючи для вивчення основні суб'єкти економічної діяльності. *Макроекономіка* поєднує локальні процеси і явища в певні агрегати, а *агрегування* є її власним методом, на основі якого використовуються всі інші методи. *Інституційна економіка* також має власний метод – метод *фракталізації*. Фрактал відображає множину, в якій ціле і кожний його елемент мають подібну структуру. Правило, яке присутнє всьому цілому і кожному окремому акту діяльності, підпадає під характеристику фрактала. Нарешті, *міжнародна економіка* базується на *компаративістському методі*, спираючись на порівняння економік різних країн. Схематично це відображено на рис. 3.

Опорні структури продовжують свою реалізацію в сучасних колізіях. Сучасний глобальний світ є сумісно-розділеним в своїй основі. Війна Росії проти України є формою прояву суперечностей глобалізації та локалізації.

Вона є локалізацією у просторі України глобальних суперечностей головних світових гравців. Без розуміння цього не можна знайти спосіб розв'язання цієї суперечності. Пізнання будь-якої реальності рухається від поверхових форм до глибинної суті. Притому, як правило, в сутності все є протилежним тому, що відбувається на поверхні. Наприклад, здається, що Сонце сходить і заходить, обертається навколо Землі, а в сутності - все навпаки. Земля обертається навколо Сонця.

Рис. 3. Диференціація методів теоретичної економіки

Пізнання рухається від простої через системну до повної міри. Проста міра фіксує явище саме по собі, системна – розглядає його в системі відносин, а повна – з урахуванням всіх конкретних обставин. Проста міра пізнання сучасної російсько-української війни полягає в констатації обставин: Росія напала на Україну, яка героїчно обороняється, а інші країни, насамперед США і ЄС, допомагають їй. В системній мірі це виглядає інакше. Росія, напавши на Україну, порушила світовий порядок, заснований на правилах, які є загальними для Західного світу. Тому вона вступила в боротьбу з існуючим порядком. І в цьому протистоянні Західний світ відстоює насамперед свої власні, а не українські інтереси. Україна в цій системі є уже стає просто інструментом боротьби, а не одним із головних суб'єктів. Нарешті, в повній мірі повинні бути враховані всі історичні обставини.

В цій мірі пізнання необхідно врахувати те, що російсько-українська війна знаходиться в ряду циклічних змін війн і миру, переформатування кордонів, життєвого простору країн, світових порядків, яке історично починаються з воєн і закінчуються мирними угодами, як формами розв'язання суперечностей глобалізації та локалізації. В цьому ряду Вестфальський мир (1648 р.), який після завершення Тридцятирічної війни, що вплинула майже на всі країни Європейського континенту, сформував новий порядок в Європі та відповідну систему міжнародних відносин, засновану на концепції державного суверенітету [3]; Віденський конгрес (вересень 1814 р. – червень 1815 р.), в якому взяли участь понад двохсот

дипломатів майже з усіх країн Європейського континенту та який перекроїв політичну карту Європи і перетворив її на спільноту легітимних монархій [4], забезпечивши на певний час мир і спокій; Версальський мирний договір (1919 р.), що оформив результати Першої світової війни і, після окремої угоди між США та Німеччиною (1921 р.), яка практично повторювала Версальський договір, проте не містила статей про Лігу Націй і про відповідальність Німеччини за розв'язання війни, став хиткою основою міждержавних відносин [5], що пов'язано із суттєвими суперечностями між країнами, революцією в Росії та загальною нестабільністю ситуації; Ялтинська та Потсдамська конференції (1945 р.), які підвели підсумок Другої світової війни і сформували післявоєнний світовий порядок, включаючи зміни державних кордонів, денацифікацію, демілітаризацію, демократизацію та декартелізацію Німеччини, рішення про принципи утворення і діяльності ООН [6]. Розпад СРСР започаткував зміну післявоєнного світового порядку [7, с.14]. На цьому шляху пройдено ряд етапів. Війна Росії проти України стала найбільш гострою формою прояву суперечностей цього історичного руху. Знайти вихід із ситуації не можна, залишаючись на рівні простої міри розуміння процесу. Там його просто не існує. Необхідно спиратись на повну міру пізнання складного історичного процесу, яка дасть можливість знайти форму розв'язання найбільш гострої за всю історію суперечності, яка створює ризики для самого існування людства. Така форма буде, з одного боку, відповідати суті існуючої реальності, з іншого – націлювати на її зміну відповідно до її власних законів. Так досягається не тільки відповідність теорії реальності, а й відповідність реальності теорії. В цій єдності полягає практична істинність як теорії, так і діяльності.

Література:

1. Економічні суперечності глобалізації та локалізації: форми руху і розв'язання: колективна монографія / за ред. акад. НАН України А. А. Гриценка; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», ДННУ «Академія фінансового управління». К., 2024. 580 с.

2. Гегель Г. Наука логики. Т.2. Учение о сущности. 1971. С.56.

3. Дмитрієв А.І. Вестфальський мир 1648 року і сучасне міжнародне право: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України; Київський університет права, 2001. 426 с.

4. Віденська система міжнародних відносин. URL: https://jak.waykun.com/articles/videnska-sistema-mizhnarodnih-vidnosin.html

5. Версальсько-Вашингтонська система. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/world_history/4804/.

6. Потсдам. Конференція, яка перекроїла повоєнну Європу. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3073599-potsdam-konferencia-akaperekroila-povoennu-evropu.html (дата звернення – 29.11.2022).

7. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України : наукова доповідь / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. К., 2022. 305 с.

Суслов В. І.
к.е.н., доцент,
депутат Верховної Ради України II-III скликання,
Міністр економіки України 1996-1997 рр.

А. К. ПОКРИТАН ПРО ЕКОНОМІЧНУ ТЕОРІЮ ТА ПРОПАГАНДУ

Анатолій Карпович Покритан був видатним ученим насамперед радянського періоду розвитку нашої країни. І при цьому він був видатним представником класичної школи політичної економії, школи Адама Сміта, Давида Рікардо, Карла Маркса. Навряд чи ми зможемо назвати іншого вченого останніх десятиліть, який знав би і розумів «Капітал» К.Маркса і марксизм загалом так глибоко, як А.К.Покритан.

Якщо ми хочемо розвивати далі класичну школу політичної економії, ми не можемо ігнорувати К.Маркса. Одразу зауважу, що згадування імені Маркса в нашій вільній і демократичній країні не карається. Про це є офіційне роз'яснення українського Інституту національної пам'яті. А в Європі і в світі праці Маркса, як і раніше, вивчають у всіх провідних університетах.

Економічна теорія марксизму відіграла настільки значну роль в історії нашої країни, що її не можна просто викинути і забути. Протягом багатьох десятиліть вона була основою економічної політики. Не можна сьогодні почати життя з початку, просто імпортувавши сучасні західні теорії. Марксизм і його застосування в СРСР, як і все наше минуле, треба критично переосмислити. Має бути підбито теоретичний підсумок тривалого і дуже специфічного періоду нашого розвитку. А фундаментальних праць у цьому напрямку все ще немає.

Інакше ми дивитимемося на пам'ятки високої наукової й технічної культури нашого власного недавнього минулого - завод Антонова, що виробляв унікальні транспортні й вантажні літаки, або на «Південмаш», що був найбільшим у світі ракетобудівним заводом, і на сотні інших унікальних підприємств світового рівня, що реально були в Україні, як на пам'ятники інопланетянам, і не розумітимемо, як і звідки вони взялися і чому ці підприємства більше нічого не виробляють.

А.К.Покритан був методологом, блискуче знав, розумів і розвивав метод дослідження Маркса, власне, діалектичну логіку в застосуванні до вивчення економічних законів, що мала своє коріння в логіці Гегеля. Він вмів структурувати розуміння економічних процесів і методів впливу на ці процес.

А.К.Покритан дуже чітко розрізняв:

1. власне економічну теорію, тобто відображення системи об'єктивних економічних законів, за якими розвивається суспільство, у свідомості дослідника;

2. економічну політику, тобто свідомі дії держави та інших суб'єктів економічної діяльності з управління економікою, що випливають із розуміння економічної теорії;

3. і власне пропаганду, тобто ідеологічне пояснення широким масам населення дій влади і мотивів цих дій.

В ідеалі ці три компоненти мають перебувати в гармонії і не суперечити один одному. Але на практиці так відбувається не завжди.

Будь-яка теорія може бути істинною або бути хибною. Або, як буває частіше, бути частково істинною і частково хибною. Економічна політика, заснована на хибній теорії, буде помилковою. Ідеологія та пропаганда, відповідно, теж нестимуть хибні наративи. Як відомо, ідеї, які опановують маси, стають матеріальною силою. Але якщо масами опановують хибні або помилкові ідеї, вони стають руйнівною силою, здатною завести суспільство в кризу або навіть привести його до загибелі.

У реальності все ще складніше й цікавіше. З плином часу та вдосконаленням засобів ідеологічного впливу пропаганда набуває самостійності та незалежності від теорії. Розвивається ідеологічний маркетинг, який здатен продати споживачам ідей будь-які наративи через засоби масової інформації та соціальні мережі. Створюється глобальна система маніпулювання поведінкою як окремих людей, яким безперервно подають персоналізовану інформацію, так і соціальних груп та суспільства загалом. У такий спосіб уже досягаються потрібні результати виборів у будь-якій країні світу, включно з найдемократичнішими в минулому країнами.

Питання не тільки в ідеології. Пропаганда дедалі активніше вторгається у сферу економічної політики, нав'язуючи хибні політичні рішення. Мало того, пропаганда стає знаряддям створення економічних умов, вигідних окремим суб'єктам економіки, які отримують прибуток із цих умов. Так, найбільші фінансові спекулянти, такі як Джордж Сорос, наприклад, під час ухвалення своїх рішень керуються не лише аналізом стану фінансових ринків, а й діями, які визначають цей стан через проведення масованої інформаційної пропагандистської кампанії, спричиняючи в потрібному напрямку паніку на біржах, потрібні стрибки курсів цінних паперів і валют, цін на сировинні товари тощо. Відомо, що найкращий спосіб розорити найнадійніший і фінансово стійкий банк - викликати паніку серед вкладників і масовий відтік вкладів.

Пропаганді вигідно виступати від імені науки, бо наука претендує на пошук істини і користується довірою. А втягування людей науки в пропагандистські заходи - це використання цих людей та їхнього авторитету для посилення маніпуляційного ефекту пропаганди.

Головне завдання пропаганди, зокрема й тієї, яка маскується під науку, - маніпулювання свідомістю людей і спонукання їх до вчинення (або

не вчинення) тих чи інших дій. По суті пропаганда - головний ворог будь-якої суспільної науки, особливо в умовах соціальних потрясінь, боротьби за владу або, тим більше, війни.

Продуктом пропаганди є певні ідеологічні наративи. Ефект наративів, на відміну від наукових висновків, досягається ще й використанням найпотужніших засобів емоційного та культурного впливу: стимулюванням підйому патріотичних і національних почуттів, релігійних переконань, стимулюванням співчуття і співпереживання, методами розлюднення ворога тощо.

За допомогою системи маніпулювання суспільною свідомістю за допомогою пропаганди стало можливим викликати «кольорові» революції в інших країнах і провокувати війни між країнами, незалежно від глибинних інтересів самих цих країн.

І, нарешті, не завжди усвідомлюється, що в наш час пропаганда не знає державних кордонів і не визнає державного суверенітету. У світі домінують ті глобальні сили, які володіють глобальною пропагандистською машиною і формують не тільки світовий порядок денний обговорюваних проблем, а й внутрішній порядок денний для кожної з менш розвинених і впливових країн.

Очевидно, що система маніпулювання і пропаганди коштує грошей, великих і дуже великих грошей. Сьогодні ми всі живемо у світі безпрецедентної влади грошей, не усвідомлюючи цього повною мірою.

Складність ситуації також у тому, що жертвами пропагандистського впливу стають не тільки широкі народні маси, а й еліти всіх без винятку країн, аж до вищих керівників, особливо якщо ці керівники не мають хорошої освіти і далекі від науки.

Думаю, що доречно говорити про вже побудовану в нашому глобальному світі систему інформаційного колоніалізму.

Усе це важливо зрозуміти. Розмежування економічної теорії, економічної політики та пропаганди тому фундаментальне.

Сучасна пропаганда і методи маніпулювання індивідуальною і суспільною свідомістю, безумовно, мають стати предметом вивчення окремої науки. І ця наука - не політична економія. Але в ситуації, в якій сьогодні перебуває Україна, розуміння суті ефективної пропаганди та її витоків разом із реальними діями українських політиків усіх рівнів дає змогу адекватно оцінити і стан сучасного українського суспільства.

Цілком очевидно, що Україна на практиці будує мононаціональну етнічну державу, хоча це суперечить фундаментальним економічним інтересам країни. У Європі процес формування національних держав завершився ще у 18-19 століттях. Неможливо, наприклад, уявити «мовні» патрулі в сучасній Європі.

Тепер про наші завдання, як науковців. Не можна йти на компроміси, зраджуючи свою науку і своє звання вченого. Очевидно, що в сучасних важких воєнних умовах України, коли політика знов не може не мати першості над економікою, а пропаганда не може не мати першості над

економічною політикою та економічною теорією, підвищення впливу ідеології та пропаганди є зрозумілим і виправданим. Але цей період треба просто пережити і зберегти чистоту науки, не дати втиснути науку в прокрустове ложе будь-якої офіційної ідеології та офіційної пропаганди.

Проблема для вчених полягає в тому, що правлячий політичний клас завжди і в усіх суспільствах примушував учених імплантувати пропагандистські постулати в тіло економічної теорії та будь-яких інших теорій суспільного розвитку. І теорія розмивалася, часто стаючи взагалі хибною і зникаючи як теорія. Саме це сталося з політичною економією в радянський період. Щоб це зрозуміти, досить перечитати підручники з так званої «політичної економії соціалізму».

І на закінчення. А.К.Покритан любив згадувати зауваження Гегеля про те, що будь-яка влада розглядає попередній історичний розвиток як сходинки до себе самої. А себе - як вершину людського розвитку. Розуміючи це, Гегель, попри всю революційність своєї філософії, не забував періодично публічно заявляти, що прусська монархія - це і є вершина розвитку. Це не означає, що він так думав. Це означає, що він був не тільки вченим, а й політиком. У підсумку 1830 року його призначили ректором Берлінського університету, а наступного року прусський король Фрідріх Вільгельм Третій нагородив його за службу прусській державі.

Гегель продемонстрував мистецтво компромісу, в якому йому вдалося зберегти наукову чистоту своєї філософії і зберегти своє право займатися філософією і викладати її.

Давайте будемо як Гегель. Так нам радив Анатолій Карпович Покритан

Тарасевич В.М.
д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України,
завідувач кафедри міжнародної економіки
і соціально-гуманітарних дисциплін
Український державний університет науки і технологій,
м. Дніпро, Україна

ТЕОРЕТИЧНИЙ ОБРАЗ СМАРТ-ЕКОНОМІКИ

На запровадження у науковий обіг прикметників «розумний», «інтелектуальний» або «смарт» стосовно економіки вплинула, з одного боку, внутрішня логіка осмислення постіндустріалізму та відома незавершеність розробки відповідних концепцій та/або теорій, а з іншого, - новітні об'єктивні виклики економіки і суспільства, що інтенсивно змінюються, котрі поки не отримали адекватних наукових відповідей.

В дискусії, що розгорнулася, звернемо увагу лише на розширювальне трактування смарт-економіки. Вона визначається як нова модель сучасної економіки, заснованої на інформації, інноваціях, захисті населення та

оточуючого середовища. Відповідно, до її складу включаються економіки: інноваційна, знаннєва, цифрова, конкурентна, зелена, мережева [1]. На мій погляд, за такого підходу втрачається ідентичність, базова специфіка смарт-економіки, ті об'єкти, які притаманні лише їй, а не якійсь іншій складовій економіки. Для виділення такого базового об'єкта доречно й доцільно звернутися до об'єктивної логіки еволюції економіки та до відповідної їй сучасної кореволюції як контрарної єдності ведучої знаннєво-інформаційно-цифрової або інтелектуальної революції й веденої новітньої промислової революції. Принципово важливим є акцент на їх об'єктивній інтелектуальній складовій, бо саме її первинне інтуїтивне відображення у свідомості вчених, експертів, бізнесменів, політиків сприяло введенню у науковий обіг терміну «смарт-економіка».

Основним змістом інтелектуальної революції є (1) передача людиною особливій машині: а) деяких функцій не фізико-механічних сутнісних людських сил, що було характерним для першої промислової революції, а інтелектуальних (в широкому сенсі) сутнісних людських сил[1], б) деяких операцій не фізико-механічної, а інтелектуальної, в тому числі пізнавальної, діяльності людини; (2) творіння необхідних для такої передачі спеціальних сутнісних людських сил – знань, навичок, умінь, компетенцій; (3) виробництво здатних виконувати такі функції спеціальних машин. Вже в силу виконання зазначених функцій і операцій (найпростіших або найскладніших, в даному випадку це не так важливо) машина може бути умовно названа функціонально-інтелектуальною.

На першому етапі інтелектуальної революції для виконання простих обчислювальних операцій з числовими знаннєво-інформаційними продуктами була цілком прийнятною механічна обчислювальна машина – перший конкретно-історичний тип функціонально-інтелектуальної машини. Така механічна функціонально-інтелектуальна машина увібрала в себе відомі досягнення перших двох техніко-економічних укладів. Але досить швидко навіть періодично удосконалювана механічна елементна база робочого знаряддя такої машини виявила свої межі – складні обчислювальні операції вимагали набагато більших витрат або стали технічно неможливими, – і змушена була піти в історію.

На другому, електронно-цифровому етапі інтелектуальної революції, що почався в середині минулого століття і продовжується понині, розгортаються дуже знакові і значущі взаємопов'язані процеси. По-перше, перманентне ускладнення знаннєво-інформаційних продуктів різних видів і операцій з ними, обмеженість механічної функціонально-інтелектуальної машини у виконанні останніх стала важливою передумовою створення, експансії і вдосконалення електронних обчислювальних машин (ЕОМ) – другого конкретно-історичного типу функціонально-інтелектуальних машин. З часом до складу посильних для таких електронних функціонально-

[1] Мається на увазі, наприклад, здатність до сприйняття кольорів, звуків, температурних режимів об'єктів, узагальнення, порівняння, моделювання об'єктів і процесів тощо.

інтелектуальних машин операцій включаються не тільки обчислювальні зокрема і математичні взагалі, а також такі як формування та зберігання величезних баз даних (множин знаннєво-інформаційних продуктів), управління різними пристроями (за допомогою керуючої електронної функціонально-інтелектуальної машини), згадане вище моделювання, пошук і передача необхідних знаннєво-інформаційних продуктів, рішення задач з нечітким алгоритмом. З появою інтернету електронна функціонально-інтелектуальна машина з відповідним обладнанням та каналами зв'язку (наприклад, оптоволоконні кабелі) стає важливим засобом комунікації між людьми, ділового та особистого спілкування. Фактично, за своїм змістом, будовою і структурою, характером виконуваних операцій і виробленого продукту електронна функціонально-інтелектуальна машина стала не просто обчислювальною, а електронною функціонально-інтелектуальною інформаційно-комунікаційною машиною (третій конкретно-історичний тип функціонально-інтелектуальної машини) з широкими перспективами вдосконалення.

По-друге, людина випереджаючими темпами нарощує свої теоретичні та прикладні знання, потрібні не тільки для ускладнення і передачі електронній функціонально-інтелектуальній інформаційно-комунікаційній машині більш складних функцій і операцій, а й для створення і вдосконалення її самої, використання з цією метою революційних досягнень послідовно-паралельних техніко-економічних укладів: III-го – спеціальні лампи як результат розвитку електротехнічної промисловості; IV-го – напівпровідники; V-го – мікроелектроніка, інтегральні схеми і мікропроцесори. На всіх позначених трьох стадіях електронно-цифрового етапу інтелектуальної революції функціонально-інтелектуальна машина залишається електронною, проте з'являються варіанти іншої елементної бази.

По-третє, піонерною розробкою людини стає знаннєво-інформаційний програмний продукт (ЗІПП), що задає алгоритм та інші параметри роботи електронної функціонально-інтелектуальної інформаційно-комунікаційної машини і є позначенням певної системи знань про саму машину, потрібні операції та дії для рішення задач, а також вихідні та кінцеві (результатні) знаннєво-інформаційні продукти. Разом з останніми знаннєво-інформаційний програмний продукт зберігається в блоці пам'яті, який за визначенням був відсутній у машини часів промислового перевороту.

По-четверте, відбувається певна спеціалізація електронних функціонально-інтелектуальних інформаційно-комунікаційних машин. Залежно від призначення і виду оброблюваних знаннєво-інформаційних продуктів створюються, вдосконалюються і конкурують аналогові, дискретно-цифрові й гібридні електронні функціонально-інтелектуальні інформаційно-комунікаційні машини, виникають і розвиваються їх складні системи, в яких домінують цифрові машини, що знайшло відображення в назві другого етапу інтелектуальної революції.

З урахуванням глибини і темпів інноваційних процесів не виключено, що на третьому етапі інтелектуальної революції, що розпочався на початку XXI ст., на основі досягнень локальної промислової революції VI техніко-економічного укладу[2] до вже створених нейронних електронних функціонально-інтелектуальних інформаційно-комунікаційних машин та функціонально-інтелектуальних машин на квантовій елементній базі будуть додані функціонально-інтелектуальні машини на біологічній, оптичній чи іншій елементній базі, з іншими системами числення, які стануть адекватнішими за своїх попередниць більш складним сутнісним людським силам, функції котрих людина вирішить машинізувати.

З огляду на вищевикладене очевидним виглядає надання статусу вихідного, базового для смарт-економіки такому об'єкту, котрому відповідає поняття «функціонально-інтелектуальна машина». Однак, з огляду на реалії, цілком доречно дещо ускладнити теоретичне розуміння вихідного, базового об'єкта смарт-економіки й визнати адекватною йому (об'єкту) категорію[3] «людино-машинна інтелектуальна система», в котрій виражається і (а) техніко-економічний вимір об'єкта – людино-машинна інтелектуальна система як суперечлива актор-об'єктна[4] єдність людини – ведучого актора з відповідними інтелектуальними сутнісними силами (знання у виді привласнених знаннєво-інформаційних продуктів, навички, уміння, компетенції тощо) та керованої, веденої людиною функціонально-інтелектуальної машини, і (б) соціально-економічні відносини між акторами з приводу виробництва (в широкому сенсі) та привласнення реальної людино-машинної інтелектуальної системи або складної системи таких систем і результатів їх функціонування. Головним результатом функціонування такої системи є інтелектуальний або знаннєво-інформаційний продукт у різних видах – ідея, концепція, теорія, сигнал, дані, звістка, повідомлення, відомості, схема, модель тощо, які (види продукту) можуть юридично легітимізуватися у авторських свідоцтвах, ліцензіях, патентах інших об'єктах інтелектуальної власності й у такому вигляді ставати товарами. Переконливими прикладами реальних людино-машинних інтелектуальних систем є керовані науковцями та професіоналами Великий електронний колайдер, автоматична обсерваторія - телескоп «Хаббл», штучні супутники Землі, роботизовані автоматизовані лінії виробництва автомобілів, безпілотні апарати тощо.

Слід підкреслити, що у запропонованій абстрактній категорії у згорнутому виді сконцентроване багатство змісту, еволюції, форм, механізмів та інших атрибутів і смарт-економіки, і її базового об'єкта. Кожний з них (атрибутів) заслуговує на спеціальне дослідження, котре, тим

---

[2] Передусім йдеться про створення знарядь, техніки і технологій впливу на нано-рівень, тобто молекулярний і атомарний рівень речовини і поля.

[3] Тут термін «категорія» позначає гранично загальне, *системне* поняття, що виражає, в тому числі, становлення об'єкта.

[4] Актор-об'єктне відношення передбачає активний вплив людини як суб'єкта не тільки на функціонально-інтелектуальну машину, але й на саму себе, а також людино-машинну інтелектуальну систему як об'єкт.

не менш, має бути «налаштоване за камертоном» вказаної категорії[5]. Далі обмежимося теоретичними і деякими прикладними міркуваннями про техніко-економічну будову сучасної смарт-економіки як особливої складової економіки в широкому сенсі або суспільного виробництва.

У найзагальнішому, абстрактному виді ядро смарт-економіки представлене сукупністю або складною системою людино-машинних інтелектуальних систем. Зрозуміло, що перед тим як стати об'єктивною реальністю, людино-машинна інтелектуальна система має бути вироблена. Повний цикл виробництва нової людино-машинної інтелектуальної системи представляє собою важливу частину смарт-економіки з умовною назвою «смарт-економіка І роду».

Множина повних циклів виробництва різних знаннєво-інформаційних продуктів за допомогою людино-машинних інтелектуальних систем або складної системи таких систем представляє собою смарт-економіку ІІ роду. В сучасних умовах людино-машинні інтелектуальні системи імперативно використовуються у багатьох галузях і видах діяльності – промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт та інфраструктура, зв'язок, ІКТ, банківська справа і фінанси, державне управління, наука, освіта, культура, спорт, фізична культура тощо, - для виробництва відповідних видів продукції. В повних циклах такого виробництва людино-машинні інтелектуальні системи взаємопов'язані та взаємодіють з відповідними традиційними системами – промисловими, агропромисловими, транспортними, будівельними і т. д., а також інноваційними, інформаційними, знаннєвими, мережевими, цифровими, еколого-економічними та ін. (на рисунку ці зв'язки позначені тонкою суцільною лінією), утворюючи множину похідних, більш складних і конкретних систем і суперсистем, наприклад: «людино-машинна інтелектуальна система (ЛМІнС) – інноваційна система (ІнцС) – знаннєва система (ЗС)», «людино-машинна інтелектуальна система (ЛМІнС) – промислова система (ПС) – система інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТС)» (на рисунку відповідні зв'язки позначені пунктиром). Множина зазначених похідних складних систем утворює смарт-економіку ІІІ роду.

[5] Наприклад, в *історичному* контексті враховуючи запропоноване розуміння функціонально-інтелектуальної машини і людино-машинної інтелектуальної системи, *початок* народження смарт-економіки як реальності можна датувати часом появи механічної обчислювальної машини – арифмометра або механічної функціонально-інтелектуальної машини як першого конкретно-історичного типу функціонально-інтелектуальної машини взагалі. Наступні етапи генезису, еволюції смарт-економіки доцільно пов'язувати, у тому числі, зі створенням і удосконаленням інших конкретних типів функціонально-інтелектуальної машини – електронна функціонально-інтелектуальна машина, електронна функціонально-інтелектуальна інформаційно-комунікаційна машина, *нейронна* електронна функціонально-інтелектуальна інформаційно-комунікаційна машина, квантова функціонально-інтелектуальна машина. Зазначеним етапам відповідають й адекватні *етапи еволюції людино-машинних інтелектуальних систем*, а саме: людино-машинна механічна інтелектуальна система, людино-машинна електронна інтелектуальна система, людино-машинна електронна інформаційно-комунікаційна інтелектуальна система, людино-машинна квантова інтелектуальна система.

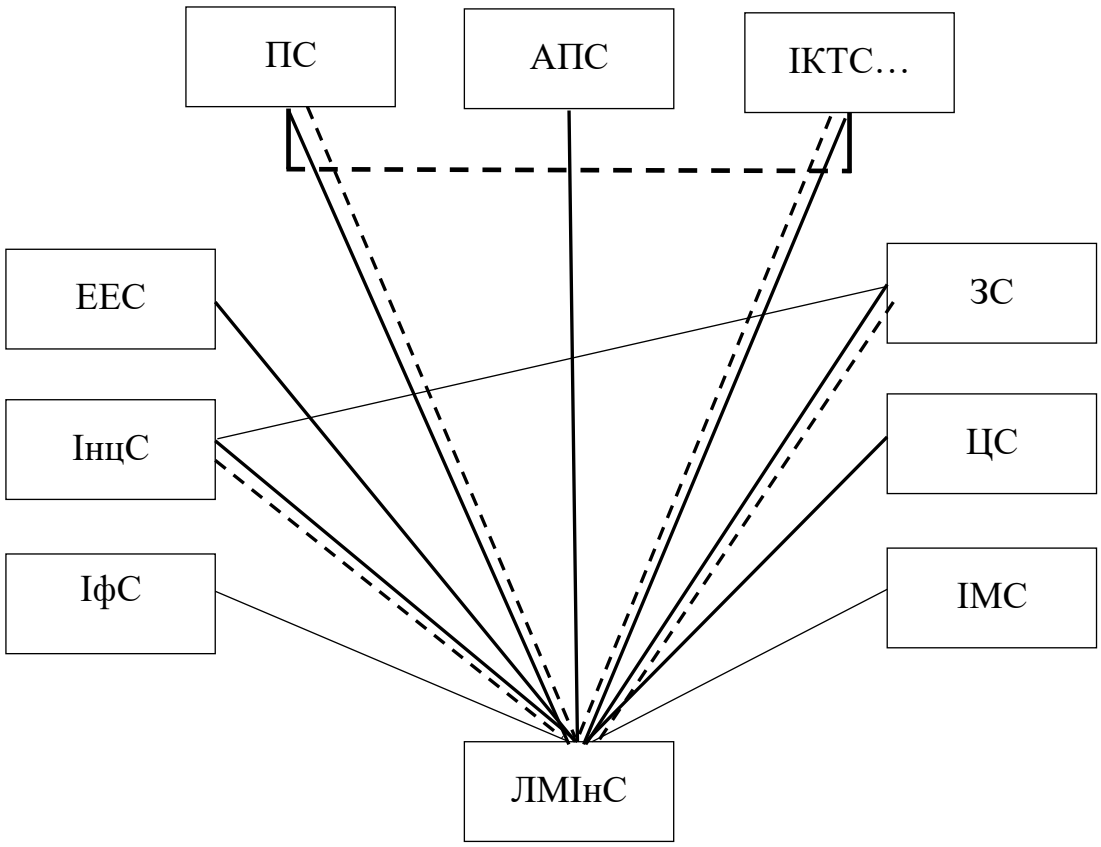

Рис. Смарт-економіка ІІІ роду (фрагмент)*

*Умовні позначення: С – система; ПС – промислова; АПС – агропромислова; ІКТС – інформаційно-комунікаційних технологій; … - інші системи; ЕЕС – еколого-економічна; ІнцС – інноваційна; ІфС – інформаційна; ЗС – знаннєва; ЦС – цифрова; ІМС – інформаційно-мережева; ЛМІнС – людино-машинна інтелектуальна.

Отже, на рівні загально-конкретного смарт-економіка в цілому або в широкому сенсі представляє собою єдність взаємопов'язаних ядра й адекватних йому складових І, ІІ, ІІІ родів, а також синергетичний ефект їх взаємодії – смарт-економіку IV роду, визначення якої потребує спеціальних досліджень. Також необхідні додаткові дослідження кордонів смарт-економіки і людино-машинної інтелектуальної системи, визначення яких залежить, в тому числі, від прийнятого за основу розуміння інтелекту, його вузької або широкої трактовки.

Таким чином, смарт-економіку доречно розглядати як надскладну систему, утворену множиною людино-машинних інтелектуальних систем, що завдяки людині функціонують, самоорганізуться і саморозвиваються майже в усіх галузях і видах діяльності економіки в широкому сенсі. Соціально-економічний вимір смарт-економіки представлений відносинами

між акторами з приводу виробництва, розподілу, обміну, споживання та привласнення зазначених систем і результатів їх функціонування. Зрозуміло, що характеристика цього виміру потребує додаткової уваги.

З огляду на зазначене, відкриваються перспективи прикладного дослідження конкретних форм і видів смарт-економічної діяльності, змісту взаємозв'язків смарт-економіки з іншими складовими економіки як суспільного виробництва, її (смарт-економіки) соціально-економічного, організаційно-економічного та інституціонального вимірів.

Література:

1. Bruneckiene, J. (2014). The concept of smart economy under the context of creation the economic value in the city. Public Policy and Administration. 13(3). 469-482.

***Жданова* Л. Л.**
д.е.н., доцент, професор кафедри ЗЕТ та ЕП
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна

СОЦІАЛЬНА МІСІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

Політична економія зникла із суспільного дискурсу з 90-х рр. XX ст. Вона була замінена економічною теорією, але ці дві науки – різні, як з точки зору предмету, так і з точки зору соціальної місії. У чому причина таких змін?

Назва науки – «Політична економія» – співпадає з назвою твору А. Монкрет'єна (1615). Історики відмічають, що назва подобалась сучасникам і дала ім'я нової науки, але не пояснюють, чому саме вона подобалась. Для розуміння цього необхідно охарактеризувати менталітет суспільства західноєвропейських країн цього часу. Як відмічає дослідник цього питання нідерландський філософ Й. Хёйзинга, в системі суспільних потреб і інтересів домінують ідеї віри і вірності, служіння і слави. Економічного ідеалу в ньому нема. Ринки в містах існують, економічний інтерес на них представлений, але це – приватне-господарський інтерес, він не є сумісним інтересом суспільства у цілому, загальним суспільним інтересом. Економічні потреби і інтереси в той час – це приватні, а не суспільні інтереси. Тектонічні зрушення у суспільстві і, відповідно у менталітеті, у соціальних потребах ведуть до того, що економічні інтереси вторгаються в систему суспільних ідеалів і інтересів. Становлення приватне-господарського економічного інтересу загальним інтересом всього суспільства означає, що його реалізація, здійснення можливі лише через відповідну політичну діяльність. Політична економія – це дуже точна назва

того, що суспільний економічний інтерес, суспільні економічні потреби реалізуються як саме суспільні, тобто через політику.

Зрозуміти, у чому саме є економічний інтерес суспільства і як його досягти політичними методами стало соціальною функцією науки політичної економії.

Складність проблеми виконання своєї місії наукою політичною економією полягає у тому, що у класовому суспільстві економічні інтереси різних класів і соціальних груп не співпадають. В результаті висловлені загальні суспільні інтереси співпадають з економічними інтересами лише якогось одного класу, (або навіть соціальної групи, верстви), протирічать інтересам іншого класу і є нейтральними, індиферентними по відношенню до економічних інтересів інших класів, соціальних груп або верств. Економічний інтерес лише одного класу (групи, верстви), представлений як економічний інтерес всього суспільства, неминуче породжує протиріччя політичного характеру, веде до політичної боротьби. Боротьба відбувається за те, щоб власний економічний інтерес свого класу (соціальної групи, верстви) був признаний загальним економічним інтересом всього суспільства у цілому, за надання йому статусу загального суспільного інтересу.

Цю соціальну місію політичної економії блискуче виконують всі твори науки.

Зупинимося на прикладі лише одного твору, рекомендації якого сьогодні всі країни, будь якого рівня розвитку вважають висловленням загальних суспільних економічних інтересів саме своєї власної національної економіки. Мова йде про твір Дж. М. Кейнса «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей».

Дж. М. Кейнс розробив власну теорію виробництва, яку він назвав сукупним попитом. Елементи сукупного попиту: C+I+G+Xnet. Найбільш цікавою частиною цього рівняння є позитивна величина чистого експорту. Сьогодні всі країни світу будь-якого рівня розвитку вважають, що позитивна величина чистого експорту відповідає їх національним економічним інтересам, тобто віддзеркалює загальні економічні потреби суспільства. Національні експортери, отримують СКВ і цим забезпечують імпорт необхідних для суспільства товарів, крім цього вони наповнюють держбюджет країни, що дозволяє будувати заклади освіти, медицини, дороги. Таке розуміння економічних інтересів будь-якої країни є досить поверхневим, не віддзеркалює сутність проблеми.

На думку Дж. М. Кейнса позитивний чистий експорт необхідний для економіки, яка перебуває у стані важкої депресії. Проте депресія розвивається відповідно до економічних законів і принципів відтворення основного капіталу. Спочатку надлишковими для внутрішнього ринку виявляються потужності, які були створені у галузях інвестиційного сектору для задоволення збільшеного попиту на техніку у період розширення масштабів виробництва. Коли період введення нового основного капіталу закінчився і цей новий основний капітал почав функціонувати, його

функціонування відбувається без необхідності його заміни впродовж усього нормативного строку служби цього основного капіталу. Відповідно, весь цей період частина основного капіталу інвестиційного комплексу, яка призначена для створення елементів основного капіталу, стає відносне надлишковою. Персонал втрачає роботу, сукупний попит зменшується, що веде до похідного зниження попиту на предмети споживання і засоби виробництва. Здається, що всі ці галузі зацікавлені у експорті своїх товарів. Проте достатньо організували лише експорт засобів виробництва у тієї частині, яка пов'язана із завантаженням виробничих потужностей, що були створені для задоволення збільшеного попиту для приросту основного капталу. Такий експорт викликає зростання зайнятості у виробництві засобів виробництва і як наслідок – у виробництві предметів споживання. Обсяги національного виробництва досягнуть докризового рівня. Таким чином, концепція сукупного попиту Дж. М. Кейнса, зокрема, ідея позитивного чистого експорту, висловлює економічні інтереси лише англійських виробників засобів виробництва, але надає їм статус загальних економічних потреб суспільства у цілому. Цей конкретний економічний інтерес конкретних виробників у конкретних умовах спаду виробництва теорією Дж. М. Кейнса представлений як загальній суспільний економічний інтерес і саме так він і сприймається сьогодні будь-якою країною будь-якого рівня розвитку.

Синяков С.В.
д.ф.н., професор
професор кафедри психології, педагогіки та суспільних наук
Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Україна

ПРИРОДА ЕКОНОМІЧНОГО БУТТЯ В КОНТЕКСТІ МЕТАФІЗИКИ

У доповіді робиться спроба з позицій концепції філософії метафізики дослідити природу та статус економічного знання, обґрунтувати необхідність певної корекції теоретико-методологічних засад дослідження економічної сфери життя суспільства. Основна увага приділяється питанням відповідності пізнавальних засобів онтологічним уявленням про природу економічних об'єктів.

Економічна діяльність є частиною суспільного життя, стороною соціуму, не ізольованою від суспільства сферою, що несе на собі всі здобутки, а також «родинні плями» цивілізації та культури. Тут безпосередньо втілюється в життя економічна свідомість та творчий потенціал людей. Економіка є частиною буття, способом буття і містить у собі все, що притаманно буття взагалі. Економічний соціум представляється одним із найскладніших об'єктів соціального пізнання, тому що тут у діях

економічних суб'єктів переплітаються мислення та емоції, розумне та нерозумне, раціональне та ірраціональне, свідоме та несвідоме, воля та почуття. В економічній сфері здійснюється взаємодія суб'єктивних та об'єктивних, духовних та матеріальних факторів господарського розвитку. Вона є не лише економічним, а й метафізичним суб'єктом – активною, творчою свідомістю, Деміургом руху, перетворення та розвитку буття. В економічній сфері, яка формується як певний соціальний простір, завжди присутні: ідеальність, дух, смисли, свідомість, культурні та ідеологічні цінності. Економіка є системою відносин між людьми з приводу власності, розподілу матеріальних благ, їх обміну та ін. Але будь-які відносини між людьми, включаючи економічні відносини, завжди ідеальні, мають ідеальну форму. Ідеальність є ознакою істинного буття економіки, оскільки ідеальне є норма будь-якого буття. Ідеальні інститути, норми, правила, принципи, що регулюють відносини для людей, ідеальна вся сфера економічного буття, господарську діяльність. Інакше кажучи, економіка як би «вміщена», «вмонтована» в метафізичний простір суспільства, а можна сказати, що метафізичне поле знаходиться в ній самій, наповнює простір господарської діяльності з усіма наслідками. У процесі господарську діяльність відбувається ідеалізація реальності, народження ідеальних форм свідомості людини та мислення, причому змінюються інституції, форми організації та господарювання, але з змінюється їх метафізичний сенс – відбувається переплетення ідеального і матеріального. Ідеальні ціни, гроші, інститути, схильність до інвестицій та споживання, довіра до фінансових організацій – як і всі інші феномени господарства та економіки. Об'єктивно-ідеальне чи суспільно значуще уявлення про господарську реальність примусово ставлять у провину масам людей, а спосіб їх мислення і дій, формують домінанту господарської поведінки, визначають цінність благ і ресурсів. Таким чином, концепції метафізики економіки «змусила» сучасну економічну науку серйозно враховувати ідеальні рушійні сили, ціннісні чинники економічного розвитку. Розроблені у сфері філософських та релігійно-етичних навчань певні моральні, світоглядні принципи, моральні та соціально-політичні презумпції визначали логіку економічних досліджень. Інтерес до онтологічних та гносеологічних питань економічного дослідження, не втрачає своєї актуальності у зв'язку з виявленням нових проблем та у міру включення до предметного поля антропологічної складової. Ця обставина знаходить своє відображення в новітній науковій літературі, причому рішення пропонуються різні [1, 36-37; 2, 25-26].

Будь-яка економічна система – це люди, її складові та організуючі, отже, методологія має враховувати всі антропологічні характеристики. А завданням філософської рефлексії залишається критичний аналіз сучасного теоретико-методологічного апарату економічної теорії щодо його відповідності новим економічним реаліям, досліджуваним наукою. Ця тема важлива для прояснення сучасного категоріального та методологічного інструментарію економічного пізнання, але часто економісти-дослідники її

ігнорують. Але яка природа економічного об'єкта? Ці - суб'єкти, які мають розум, але це є лише половиною проблеми. Якби економічна наука мала справу з абсолютно раціональними суб'єктами, що здійснюють «целераціональні дії» (М.Вебер), то можна було б докласти до опису їх дій комплекс раціональних засобів дослідження – принципи причинності, необхідності, закономірності та ін. Але, як відомо, суб'єкти – воля, інтуїція, психіка, емоції та інші ірраціональні чинники, що також мотивують дії людей у сфері економіки. Люди здійснюють економічні дії, спираючись на ірраціональні припущення та думки про результати своїх рішень та вчинків. Вони можуть бути викликані довірою або недовірою до економічних інститутів та їх історії, окремих людей, знанням про зловживання чиновників, уявленнями про справедливість, і навіть ілюзіями та міфами, що містяться в сучасній свідомості. Величезну роль процесі економічних досліджень грає ціннісне свідомість онтологічного і гносеологічного суб'єкта. Кожна система цінностей, що існує у суспільстві, поєднується з різними ідеологічними уявленнями. Ці відмінності можуть бути одночасно в економічному просторі або виникати в історичній послідовності. У суспільстві системи ідеологічних цінностей дуже різноманітні. Багато цінностей сприймаються і поділяються великими соціальними групами; інші, навпаки – окремими верствами населення. Вони конкурують між собою, прагнучи підпорядкувати собі певну соціальну групу. Так виникають конфлікти економічних цінностей, наприклад, лібералізм та дирижизм, глобалізм та антиглобалізм, релігійні та етичні цінності, з одного боку, та цінності фінансової економіки, з іншого. Ці цінності як конкурують між собою, а й можуть переходити у свої протилежності. Наприклад, лібералізм - поняття, що походить від слова "свобода", в певних політико-економічних та фінансових умовах перетворюється на економічну несвободу, функціонує в сучасній економіці як дирижизм. Тут відбувається не гра слів і не підміна понять, а - змістовне та смислове перетворення однієї цінності на іншу, лібералізму на несвободу Можна розраховувати на певну ефективність заборони певної економічної поведінки, але ідеологічні цінності зберігаються і передаються, незважаючи на суворі покарання. Ймовірно, внаслідок цієї обставини економічні реформи нерідко наштовхуються на опір людського матеріалу, якщо вони не відповідають специфіці, традиціям, національному характеру та психології народу, тобто усім його духовним характеристикам. І навпаки, вони можуть бути фактором стабілізації та конструктивного розвитку господарства, якщо ідеологічна парадигма господарського розвитку відповідає духу народу.

Хорошою ілюстрацією позитивного впливу національних цінностей на економіку є успіх китайських реформ у 70–80-ті роки. XX ст., так зване китайське економічне диво, яке в сучасному Китаї було забезпечене не лише багатомільярдними інвестиціями, але й світоглядно - конфуціанством як традиційною ідеологією та філософією господарства. Успіх конфуціанських ідей у практиці державного управління визначався тим, що Конфуцію вдалося висловити традиційні особливості менталітету китайської нації,

підкреслити у ньому моменти, які сприяли стабільному гармонійному розвитку особистості держави. Чи можна в такому випадку вивчати наслідки реалізації свободи та суб'єктивності економічними агентами виключно за допомогою раціональних дедуктивних теорій та методів дослідження. Чи не потрібна тут допомога психології, психоаналізу, соціології, культурології, антропології, метафізики та герменевтики? Перейдемо у разі до аналізу методів економічного пізнання.

Якщо взяти за основу тезу про те, що економіка – діяльність людей на основі свідомих намірів та цілей, а суб'єкт господарювання є в тому числі метафізичною реальністю, то дана презумпція дозволяє розширити горизонти теорії та методології економічної науки. Зробити це можна за рахунок включення до неї метафізичних методів, що дають можливість зрозуміти та пояснити глибинні мотиви, ідеали та цінності, що спонукають людей до економічної дії, і таким чином реконструювати економічну систему, що складається з господарської взаємодії індивідів, різних моделей поведінки економічних суб'єктів.

У науковій літературі останніх років містяться також сумніви щодо ефективності раціональної дедукції як традиційного методу економічного аналізу. Про обмежену раціональність в економічній науці говорять нобелівські лауреати з економіки Данієл Канеман (2002) та Роберт Шілер (2013). Вони критично аналізують метод раціональної дедукції в економічній науці і припускають, що цей тип раціональності, будучи надзвичайно корисним для вирішення теоретичних завдань, висуває надто великі вимоги до людської поведінки. Д. Канеман ставить під сумнів раціональну поведінку і пов'язує це з обмеженою можливістю економічних агентів з переробки інформації та труднощами ідентифікувати ситуації при доборі шаблону виду дії способом відповідним шаблону. Він пише про схильність людей переоцінювати ймовірність події, якщо приклади такого роду легко спадають на думку, а репрезентативність для нього - це схильність оцінювати ймовірність події виходячи з того, якою мірою ця подія співвідноситься з відповідною психічною моделлю (Канеман 2011, 285-300).На близьких до методологічних позиціях Д. Канемана стоїть інший відомий дослідник – Р. Шілер. Він також скептично оцінює економічну дедукцію у вирішенні низки питань економічного дослідження. Їм пропонується інша модель економічних знань та методології пізнання, яка враховує неможливість створення уявлень про постійні зв'язки між подіями. І коли позитивні результати будуть відкинуті, їхнє місце займе реалістична парадигма економічної теорії, яку легко можна буде трансформувати у напрямок більш адекватного аналізу, придатного для економічної політики (Шиллер 2000, 35-55).

Зміна уявлень про природу економічних об'єктів передбачає внесення певних корекцій до традиційних пізнавальних принципів дослідження, використання широкого міждисциплінарного синтезу, залучення нових способів вивчення поведінки економічних суб'єктів. У зв'язку з цим, сучасна економічна наука значною мірою стає соціологією, культурологією та

психологією, зрозуміло, особливого економічного плану. Але тут існує небезпека – вказані інновації можуть поставити економічну науку у положення «втрати» предмета дослідження. Їх застосування не повинно дозволити економічному знанню розчинитись у строкатій палітрі інших суспільних наук. Ця обставина створює проблему «граничних» інновацій у методології економічного дослідження, їхнього підсумкового наукового змісту. Вихід слід шукати в аналізі суб'єкта пізнання як ключового елемента теорії та методології та наслідків привнесення їм у дослідження відомої суб'єктивності та ідеологічної складової. Надзвичайне розширення категоріального, методологічного апарату економічної науки, залучення нових пізнавальних засобів без урахування специфіки предмета може призвести до суб'єктивізму, викривлення економічної реальності.

Таким чином, незважаючи на зазначені проблеми, труднощі, в сучасних умовах ціннісним принципом пізнавальної діяльності економістів залишається наукове знання, здатне втілюватись в економічних реаліях, бути ефективним достовірним, антропологічно орієнтованим та корисним.

Литература

1.Френсис Фукуяма; Пер. с англ. Київ: Альпіна Паблішер, 2020. 256 с.

2. Талер Р. Поведінкова економіка. Чому люди діють ірраціонально і як отримати з цього вигоду / Пер. з англ. 3 –тє вид. Київ: Наш формат, 2022. 464 с.

3. Kahneman, Daniel. 2011. Thinking? Fast and Slow. New York: Macmillan. Jack L. Knetsch, and Richard H. Thaler. 1986. « Fairness and the Assumptions of Economics.» Journal of Business 59, no. 4, part 2: S. 285 – 300.

4. Shiller, Robert J. 2000. Irrational Exuberance. Princeton University Press. Shleifer, Andrei, and Robert W/ Vishny. 1997. «The limits of Arbitrage.». Journal of Finance 52, no.1: 35 – 55.

Грималюк А. В.
д.е.н., доцент, професор кафедри ЗЕТ та ЕП
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна

ОДЕСЬКА ШКОЛА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ.

Цього року відзначається 90-річчя нашої кафедри. Однак, це не просто кафедра, а кафедра-школа. Тому до неї цілком можна віднести те розмежування, яке проводив А.К.Покритан, коли він категорично розмежовував, з одного боку, емпіричну історію і, з іншого боку, внутрішню логіку історії. З цих позицій емпірична історія кафедри – це лише зовнішня сторона її історії, тоді як внутрішня логіка визначається розвитком Одеської школи. Ці дві сторони не у всьому збігаються. Кафедра була створена в 1934

році, а наша школа, на щастя, виникла не в 30-ті, а пізніше, наприкінці 50-х років уже під час «відлиги», і завдяки цьому збереглася досі.

Її ставлення до соціалізму було двояким. Методологія Одеської школи ставила під сумнів ні багато, ні мало, як сам факт побудови соціалізму в СРСР. Починаючи з 1930-х років, побудова соціалізму офіційно обґрунтовувалося посиланням на панування суспільної власності. Виходило, що достатньо встановити на основні засоби виробництва суспільну власність, і ми автоматично отримуємо соціалізм. Це був односторонній, суто вольовий підхід із боку виключно правової форми власності.

А.К.Покритан підходив по-іншому. Він послідовно поділяв правову форму та економічний зміст власності. Правову форму утворюють вольові відносини, а ось економічний зміст власності є об'єктивним і не залежить від волі та бажання людей. Його утворює вся система виробничих відносин. Вони є об'єктивними, оскільки залежать не від волі та бажання людей, а від рівня та характеру розвитку продуктивних сил. І якщо дивитися на радянську економіку з цього об'єктивного боку, то побудова соціалізму могла викликати питання.

Насамперед, виникало питання про технологічний базис соціалізму. За ідеєю технологічний базис соціалізму повинен означати більш високий ступінь технологічного розвитку продуктивних сил порівняно з капіталізмом. А якщо такий ступінь реально не досягнуто, то, отже, немає і реального соціалізму, а насправді реально побудоване якесь зовсім інше суспільство. Об'єктивно воно не є ні соціалізмом, ні капіталізмом і, отже, є ще докапіталістичним і до того ж дуже нагадує знаменитий азіатський спосіб виробництва. Але, оскільки радянська економіка є ще в основному докапіталістичною, то, отже, вона історично неминуче пройти через капіталізм.

Зараз заднім числом навіть важко зрозуміти повною мірою, що цей висновок означав для того часу. Людям страшно було навіть уявити таке тоді, у 60-ті роки. Не лише у 60-ті, а й аж до 90-х років ніхто так не думав ні у нас, ні на Заході. А з погляду нашої методології виходило, що перехід радянського суспільства до капіталізму є історично неминучим. І, як відомо, через кілька десятиліть ці передбачення справдилися з вражаючою точністю.

В 1956 році Мілтон Фрідмен у своїй знаменитій статті «Методологія позитивної економічної науки» обґрунтував неокантіанський критерій науковості економічної теорії. Він став загальноприйнятим у західних країнах і отримав назву Ф-принцип. Відповідно до цього Ф-принципу головним критерієм позитивної оцінки наукового характеру економічної теорії є перевірка її передбачень. І ми бачимо, як Одеська школа пройшла цю перевірку у XX столітті.

Методологія Одеської школи послідовно розділятиме два типа і відповідно два ступеня історичного розвитку економічних систем. По-перше, це незріла економічна система, яка ще не має адекватного базису.

По-друге, це зріла економічна система, яка спирається на адекватний технологічний базис і завдяки цьому функціонує і розвивається на власній технологічній основі.

Сьогодні такий новий технологічний базис інформаційного суспільства створюється у процесі «цифрової» трансформації виробництва[1,с. 3–23].

Найважливішим напрямом цієї трансформації є промисловий Інтернет речей. Він означає послідовне проникнення Інтернету та інших інформаційних технологій у сферу промислового виробництва та його зв'язку із споживанням. При цьому промислове обладнання та інші пристрої за допомогою вбудованих датчиків підключаються до Інтернету та безпосередньо взаємодіють один з одним в автономному режимі. Такі розумні підприємства працюють як одна складна машина. Окремі автоматизовані пристрої стають практично частинами єдиного повністю автоматизованого виробничого процесу. Ця система саморегулюється і самоналаштовується без участі людини або за мінімальної її участі[2,с. 253–261].

Такі кіберфізичні виробничі системи з'єднані в режимі реального часу в єдину мережу з таким же повністю автоматизованим бізнес-процесом, який контролює потік сировини, матеріалів, логістику, маркетинг, розподіл та споживання [3,4].

Та й сам продукт набуває тепер здатності зв'язуватися не тільки з сервісними центрами, а й безпосередньо з машинами, що брали участь у його створенні, і віддавати їм децентралізовані команди по всьому ланцюжку на основі міжмашинної взаємодії[3,с.5–20].

Тим самим інформаційне суспільство у процесі «цифрової», неоіндустріальної трансформації виробництва створює собі адекватний виробничий базис.

Усе це об'єктивно вимагає нового погляду на інформаційне суспільство. У літературі це поняття зазвичай пов'язують із переважанням інформаційної зайнятості. Інформаційним вважається суспільство, у якому більшість працівників зайнята виробництвом, зберіганням, обробкою та використанням інформації[5,С.88-93].

Однак це зовсім не обов'язково має означати скорочення обсягів матеріального та, особливо, промислового виробництва[6,С.187-195].

Тим часом у літературі стало загальноприйнятим фактично ототожнювати інформаційне та постіндустріальне суспільство. Але можна й іншим категоріальним шляхом – поєднати поняття інформаційного суспільства з концепцією неоіндустріальної трансформації виробництва. Об'єктивною основою такого категоріального поєднання є історичний процес «цифрової» трансформації, що веде до суспільства, яке одночасно є інформаційним та неоіндустріальним, а саме інформаційним за критерієм зайнятості та неоіндустріальним за своїм виробничим базисом, який передбачає комплексну автоматизацію виробництва. Отже, неоіндустріальна модель інформаційного суспільства – це зріла стадія

розвитку інформаційного суспільства, яка на відміну від постіндустріальної стадії розвитку спирається на адекватний виробничий базис у вигляді комплексно автоматизованого виробництва. На ранньому, постіндустріальному етапі свого розвитку інформаційне суспільство ще мало і, треба сказати, немає досі такої неоиндустриальной виробничої бази. Воно задовольняється переважно залишками тієї виробничої бази, які успадковані від індустріального етапу розвитку і не є адекватними внутрішній природі інформаційного суспільства.

Глобалізація та деіндустріалізація розвиненої економіки підривають старий, індустріальний виробничий базис інформаційного суспільства [7,С. 03–19]. Тим самим руйнується виробничий базис, неадекватний його власній іманентній природі. Однак головна проблема в тому, що ця руйнація «старого» індустріального базису не відразу супроводжується становленням нового, неоіндустріального виробничого базису, адекватного природі інформаційного суспільства.

Це відбувається внаслідок суперечності між глобалізацією та автоматизацією виробництва. Головним суб'єктам глобалізації – ТНК – вигідно вкладати гроші безпосередньо в оборотний, а саме в змінний капітал, тобто, насамперед, у відносно низьку заробітну плату робітників країн з ринками, що розвиваються. Завдяки швидкій віддачі це вигідніше для великих корпорацій, ніж вкладати гроші в основний капітал для автоматизації виробництва вдома. Тому глобалізація гальмує автоматизацію виробництва, і це виявляється у тенденції до падіння середньосвітового рівня органічної будови капіталу.

Саме внаслідок цієї суперечності між глобалізацією та автоматизацією Сполучені Штати сьогодні аж ніяк не є лідерами автоматизації виробництва. За кількістю промислових роботів на 10 тисяч зайнятих вони знаходяться на 8 місці, поступаючись Південній Кореї, Сінгапуру, Тайваню, Німеччині та Японії тощо[8,p.59].

Таким чином, з одного боку, деіндустріалізація економіки розвинених країн у процесі глобалізації підриває «старий» індустріальний виробничий базис інформаційного суспільства, а, з іншого боку, вона гальмує становлення нового, неоіндустріального виробничого базису інформаційного суспільства.

З цього випливає специфічна особливість неоіндустріальної трансформації виробництва: якщо постіндустріальна трансформація та перехід західних країн до інформаційного суспільства сталися стихійно, то перехід до його неоіндустріальної моделі об'єктивно вимагає свідомого управління з боку держави. Постіндустріальна модель сформувалася сама собою, стихійно, без особливих зусиль з боку держави, а неоіндустріальна модель інформаційного суспільства, навпаки, має створюватися свідомо. Сучасний західний досвід показує, що стихійно цей трансформаційний процес відбувається надто повільно, і це проявляється в низьких темпах зростання, які отримали назву «нової нормальності». Виходить парадоксальна ситуація, коли «цифрова» технологічна революція

супроводжується низькими темпами зростання виробництва. Це свідчить, з одного боку, про неадекватність стихійного методу «цифрової» трансформації виробництва, а, з іншого боку, про необхідність переходу до моделі керованої неоиндустриальной трансформації.

На відміну від стихійного розвитку, керована неоіндустріальна трансформація об'єктивно вимагає нового типу лідерства, що вимагає сильної політичної волі. І знову, як і сто років тому, сильні політичні лідери можуть вийти на передній план історичного процесу, що ми й спостерігаємо сьогодні у Сполучених Штатах.

Перемога Трампа демонструє кризу постіндустріальної моделі інформаційного суспільства, яка означала деіндустріалізацію американської економіки. Високі мита на промисловий імпорт, які має намір запровадити Трамп, спрямовані на реіндустріалізацію американської економіки. Але за умов четвертої промислової революції реіндустріалізація неминуче означає «цифрову», неоіндустріальну трансформацію виробництва. Тим самим, якщо постіндустріальна модель інформаційного суспільства фактично означає деіндустріалізацію економіки, то, з іншого боку, майбутня реіндустріалізація фактично означає «цифрову» трансформацію виробництва та перехід до нової, неоіндустріальної моделі інформаційного суспільства, тобто перехід до інформаційного суспільства, що спирається на адекватний виробничий базис у вигляді «розумних», комплексно автоматизованих підприємств.

Таким чином, ми бачимо, що за політичним протистоянням демократів та республіканців у США об'єктивно ховається історичне протистояння постіндустріальної та неоіндустріальної моделей інформаційного суспільства.

Об'єктивно Трамп представляє політичну силу, що рухає Америку у напрямку переходу від постіндустріального до неоіндустріального ступеня розвитку інформаційного суспільства. Але, якщо постіндустріальний ступінь інформаційного суспільства перебуває в усіх перед очима вже протягом кількох десятиліть, то, з іншого боку, новий, неоіндустріальний ступінь належить майбутньому, і його історична неминучість ще не цілком зізнається навіть політиками такого масштабу, як Трамп. Тому історичний рух у напрямку нової моделі інформаційного суспільства відбувається стихійно, наосліп, навпомацки. Постає питання, а де ж теорія? Такої теорії в західній економічній науці немає, бо тут панує неокласичний мейнстрім, який Рональд Коуз справедливо назвав «економікою класної дошки» [9, p. 71].

Неокласична методологія не здатна «схопити в думці» історичний процес так, як це здатна зробити політична економія [10, с.39–57].

Так, наприклад, методологія Одеської школи політичної економії від початку призначалася саме для теоретичного відображення історичних і , перш за все, трансформаційних процесів в економічних категоріях.

Коли рано чи пізно на зміну стихійній прийде раціонально керована модель неоіндустріальної трансформації, країни, які першими створили

таку модель інформаційного суспільства, можуть стати лідерами світової економіки. Візьмемо, наприклад, таку високорозвинену країну, як Японія. Японія більше за інших розвинених країн постраждала від деіндустріалізації своєї економіки в процесі переходу від індустріального суспільства до постіндустріальної моделі інформаційного суспільства. Цей перехід обернувся для японської економіки так званим «втраченим тридцятиліттям».

У рамках збереження постіндустріальної моделі інформаційного суспільства вихід японської економіки зі стану стагнації практично неможливий, і «втрачене тридцятиріччя» може стати «втраченим сорокаріччям». При цьому в Японії є не тільки об'єктивна історична необхідність переходу до неоіндустріальної моделі інформаційного суспільства, а й об'єктивна технологічна можливість зробити це в найближчому майбутньому.

Ця об'єктивна можливість пов'язана з тим, що Японія є найбільшим у світі виробником та експортером промислових роботів. На такій технологічній основі об'єктивно можливо як створити неоіндустріальну модель інформаційного суспільства в самої Японії, так й стати найважливішим драйвером неоіндустріальної трансформації виробництва у інших країнах, тобто драйвером глобальної неоіндустріальної трансформації виробництва. Завдяки цьому Японія зможе вирішити такі свої застарілі економічні проблеми, як низька продуктивність праці, дефіцит торгового балансу, надлишок заощаджень тощо. Інша річ, що для цього нового ривку Японії потрібні такі нові господарські, інституційні форми, яких поки що немає.

Таким чином, не лише аналіз глобальних тенденцій, а й розгляд конкретних прикладів окремих країн наочно демонструє зв'язок методології Одеської школи із сучасністю. Одеса школа починала з послідовного розмежування А.К.Покританом правової форми власності та її об'єктивного економічного змісту. Цей зміст є об'єктивним, оскільки він визначається рівнем технологічного розвитку продуктивних сил. З цього випливає методологічна можливість розмежування двох різних типів економічних систем: систем, що спираються на адекватний технологічний базис, та систем, що не мають такого базису. І ось на конкретних прикладах із сфери світової економіки ми бачимо, що така методологія цілком релевантна аналізу сучасних процесів як в цілому на глобальному рівні, так і в розрізі окремих країн, таких як США та Японія.

Це означає, що Одеська школа не лише пройшла історичну перевірку у XX столітті, а й продовжує демонструвати глибоко науковий характер своєї методології у XXI столітті.

Ця методологія та висновки з її застосування важливі не лише для високорозвинених країн, а й для України. Незважаючи на безліч відмінностей між, наприклад, Японією та Україною, їхні економіки мають щось спільне: у них спільне лихо – деіндустріалізація[11, с. 10–31].

Через це головне лихо останнє тридцятиріччя є «втраченим» не лише для японської економіки, а й для економіки України. І так само, як і в Японії, в Україні «втрачене тридцятиліття» теж може стати «втраченим сорокаріччям», якщо не буде подолано тенденцію до деіндустріалізації.

Для подолання цієї тенденції об'єктивно необхідна зміна моделі інформаційного суспільства у процесі неоіндустріальної трансформації. Звичайно, Україні набагато важче досягти цієї мети, тому що вона перебуває на нижчому рівні розвитку, ніж Сполучені Штати та Японія. Але цей цільовий орієнтир важливий для формування образу майбутнього, який міг би стати стратегічним цільовим орієнтиром для повоєнного відновлення. Для цього потрібен не просто образ майбутнього, а саме такий новий образ майбутнього, щоб рух до нього міг вирішити головну проблему економіки України – проблему деіндустріалізації. Звичайно, сьогодні Україна далека від неоіндустріального ступеня розвитку інформаційного суспільства так само, як вона далека від вступу до Євросоюзу, але рух у цьому напрямку здатний вирішити головну економічну проблему України, пов'язану з деіндустріалізацією. Тому з погляду методології Одеської школи саме неоіндустріальний цільовий орієнтир має стати стратегічною основою програми післявоєнного відновлення економіки України.

Література:

1. Звєряков М.І. Економічний розвиток в епоху становлення «цифрового капіталізму». Економіка України. 2020. № 8. С. 3–23.

2. Тарасевич В.М., Завгородня О.О. Еволюційна динаміка цифрової інноваційно-інформаційної економіки. Цифровий вимір інноваційно-інформаційної економіки: монографія / За ред. В.М. Тарасевича. Дніпро: ПМП «Економіка», 2021. С. 247–331.

3. Гриценко А.А. Цифровий розвиток: структура, капіталізація та соціалізація. Економічна теорія. 2018. № 4. С.5–20.

4. Тарасевич В.М. Теоретичний вимір інформаційно-цифрової економіки: основи і система первинних інформаційних феноменів. Економіка України. 2021. №1. с. 3–25.

5. Геєць В.М., Гриценко А.А. Соціально-класова динаміка: актуальний дискурс. Економіка України. 2018. № 8. С. 88–93.

6. Жданова Л.Л. Відтворення і нагромадження капіталу: теорія, методологія, економічна політика: монографія. Одеса : Астропринт, 2014. 296 с.

7. Звєряков М.І. Формування моделі економічного розвитку в нових історичних реаліях. Економіка України. 2022. № 8. С. 03–19.

8. Kim, S.J. Fourth Industrial Revolution: Reinvent or Perish. Brighten Books. 2024. p. 56–67.

9. Coase, R. H. Institutions, contracts, and organizations: perspectives from new institutional economics. Cheltenham, UK; Northampton. 2000, p. 71–75.

10. Гриценко А.А. Логіко-історичні засади кардинальних економічних змін та переходу до реконструктивного розвитку. Економіка України. № 5–6. 2017. с. 39–57.

11. Звєряков М. І. Теоретична парадигма сталого розвитку та українські реалії. Економіка України. 2018. № 10. С. 10 – 31.

СЕКЦІЯ 1
СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ: ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Видобора В. В.
к.е.н., доцент
доцент кафедри ЗЕТ та ЕП,
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна

КОНЦЕПЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ВІДСТАЛОСТІ В ТЕОРІЇ СТАДІЙ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Теорії лінеарного розвитку суспільства трактують розвиток суспільства як послідовний процес. В процесі свого руху суспільства послідовно проходять одні і ті самі стадії або етапи свого розвитку. Серед таких панорамних теорій виділяється теорія Ростоу. Згідно якої є п'ять стадій розвитку суспільства: традиційне суспільство, підготовка до ривка, ривок, рух до зрілості, суспільство масового споживання. З часом була додана стадія пошуку якості життя. Але ключовим та визначальним етапом є ривок. Він триває відносно короткий період часу, впродовж якого економіка трансформується настільки, що це забезпечує стале економічне зростання майже автоматично.

Оригінальною концепцією, яка розкриває взаємозв'язок між відсталістю та економічним ривком, є теорія відсталості А. Гершенкрона. Такий підхід має очевидні переваги, адже дозволяє розглядати головні характеристики процесу промислового розвитку окремих країн не як специфічні особливості, відмінні риси чи відхилення від норми, а як невід'ємну частину системи градації відсталості.

Звісно, «економічна відсталість» — це доволі відносний термін, який передбачає існування більш розвинених країн. Ба більше, лише в результаті порівняння процесів індустріалізації кількох країн, що перебувають на різних рівнях відсталості, можна відокремити випадкові фактори еволюції від тих, що справді викликають відставання в економічному розвитку країни. І, нарешті, саме завдяки тому, що відстала країна є частиною ширшого простору, зайнятого більш розвиненими країнами, економічне відставання, що склалося протягом століть, може бути подолане специфічними шляхами, отриманими «пізнавальним» методом. Водночас, незалежно від способу вимірювання обсягів виробництва, не завжди очевидно, чи є вони адекватною мірою ступеня відсталості. Насправді можна цілком впевнено ранжувати країни за ступенем їхньої відсталості, а також групи країн із подібним рівнем економічної відсталості.

Після того, як ми розташували країни залежно від ступеня їхньої відсталості, можна зробити таке припущення: що більше країна відставала

в економічному розвитку, то з потужнішого ривка починалася її індустріалізація (якщо вона взагалі відбувалася). Крім того, у країнах із вищим рівнем відсталості спостерігалася більш виражена тенденція до створення великих промислових підприємств і більша готовність до певної монополізації ринків. Нарешті, індустріалізація у більш відсталих країнах зазвичай проходила під керівництвом організацій, які залежно від рівня відсталості могли бути інвестиційними банками під контролем держави або бюрократичним апаратом.

Ці відмінності стосуються не лише швидкості розвитку (тобто темпів промислового зростання), а й виробничої та організаційної структури промисловості. Більше того, відмінності в темпах зростання та характері промислового розвитку значною мірою зумовлювалися використанням тих чи інших інституційних інструментів, які суттєво відрізнялися або взагалі не мали аналогів у промислово розвинених країнах. Крім цього, у розвинених і відсталих країнах різнилися інтелектуальний клімат («дух» і «ідеологія»), на тлі якого відбувався процес індустріалізації. І, нарешті, ступінь прояву цих показників відсталості в окремих країнах також була різною та, найімовірніше, зумовлювалася насамперед рівнем відсталості цих країн і потенціалом їхніх промислових ресурсів.

Вірогідність здійснення індустріалізації прямо залежить від того, наскільки значним є технологічне відставання країни, яке може бути компенсоване запозиченням технологій у більш розвинених держав. Як справедливо зазначав Веблен, запозичення технологій є одним із ключових чинників, що забезпечує високу швидкість розвитку економічно відсталої країни на етапі індустріалізації. Іноді вплив оцінюють залежно від співвідношення дешевизни робочої сили до вартості засобів виробництва, оскільки виникає проблема заміщення надлишкової робочої сили обмеженими і дорогими виробничими ресурсами. Стабільна, надійна, дисциплінована робоча сила, відірвана від сільського господарства, у відсталих країнах не тільки не надлишкова, але й знаходиться в значному дефіциті.

Дуже важливо, що, на відміну від західноєвропейських реформ, реформи в царській росії не призвели до сплеску підприємницької активності і протягом майже чверті століття після скасування кріпосного права темпи зростання промисловості залишалися досить низькими. Природно, зацікавленість держави в проведенні індустріалізації була значною мірою обумовлена військовою політикою. Однак військові інтереси лише посилювали та підкреслювали основні тенденції, властиві індустріалізації в умовах економічної відсталості.

До схожих, але набагато серйозніших наслідків призводить і той факт, що при значному запізненні початку процесу індустріалізації соціальна напруга починає посилюватися, а потім набуває небезпечного рівня загострення. Якщо говорити про «обґрунтованість історичних припущень», то тут можна зробити лише одне цілком обґрунтоване припущення: пізно розпочата промислова революція спровокувала політичну революцію, в

результаті чого влада потрапила в руки диктаторського уряду, який, як показала історія, не підтримувала більшість населення країни. Уряд зможе утримати владу, лише змусивши людей повірити, що він виконує важливу соціальну функцію, з якою ніхто інший не впорається.

Таким чином, зазначені вище процеси сприяли посиленню тенденції в економічно відсталих країнах переймати останні досягнення технічного прогресу розвинених країн, використовуючи специфічну перевагу економічної відсталості. Відсутність загального для всіх країн набору передумов промислового розвитку не применшує евристичну цінність самої концепції передумов. Для розуміння індустріалізації в умовах економічної відсталості необхідно враховувати як специфічні, так і загальні особливості, намагаючись зрозуміти, як країни, що не мали деяких передумов, все ж змогли розпочати процес промислового розвитку.

В концепції економічної відсталості можна виділити кілька аспектів:

1. Чим більш відстала країна, тим вірогідніше, що індустріалізація розпочнеться з великого стрибка, який порушить безперервний розвиток економіки, спричинивши високі темпи зростання промисловості.
2. У більш відсталих країнах яскраво виражена тенденція до створення великих фабрик і заводів; виробництво засобів виробництва випереджає виробництво предметів споживання; рівень споживання населення страждає, а ключову роль у фінансуванні промисловості відіграють банки та держава.
3. Ідеологія, що домінує в суспільстві під час індустріалізації, істотно впливає на економічний ривок.
4. Промисловий прогрес прямує шляхами, які можуть вести від відсталості до диктатури, а від диктатури до війни.

Література:

1. Gerschenkron A. Economic backwardness in historical perspective, a book of essays. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press, 1962.

Патлатой О.Є.,
к.е.н., доцент кафедри ЗЕТ та ЕП
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) в останні роки став домінантою процесів цифрової трансформації різноманітних сфер суспільного життя, передусім економіки. Потенційні користі та ризики від

поступу ШІ є предметом інтенсивних дискусій у наукових, експертних і політичних колах, у тому числі на найвищому глобальному рівні[6].

За деякими оцінками, генеративний штучний інтелект здатний щорічно додавати 2,6-4,4 трлн. дол. до світового ВВП, і вже у 2022 р. 50% опитаних McKinsey компаній у світі намагалися використовувати ШІ у порівнянні 20% у 2017 р.[7]. За прогнозами, уже в найближче десятиліття дві третини робочих місць у економічно розвинених країнах можуть підпасти від автоматизацію у результаті розвитку ШІ[8]. При цьому пік глобальних корпоративних інвестицій у ШІ (337,4 млрд. дол.) припав на розпал пандемії COVID-19 у 2021 р., знизившись удвічі в 2023 р.[9].

Основними напрямками розвитку ШІ на сьогодні є: машинне навчання; розпізнавання образів та голосу; природна мова; автономні системи; медицина та діагностика; економіка та фінанси; креативність [1]. Таким чином, науково-технічний прогрес на сучасному етапі свого розвитку має потенціал до заміщення капіталом не лише праці у сфері матеріального виробництва, але й у низці секторів послуг, аж до освіти та медицини. Виникає питання: як ці зміни вплинуть на створення доданої вартості та чим зумовлені позитивні прогнози щодо майбутнього зростання світової економіки за рахунок застосування технологій ШІ?

Починаючи з епохи Промислової революції кінця XVIII – початку XIX століття, технологічні винаходи приводять до механізації, автоматизації праці (а в останні десятиліття і роботизації) у сфері матеріального виробництва та сільського господарства, що подекуди викликало сильний суспільний спротив, однак в кінцевому підсумку ці метаморфози не спричинили масового безробіття в довгостроковій перспективі, а сприяли трансформації структури зайнятості населення убік збільшення зайнятості у сфері послуг, яка сьогодні складає більше половини усіх робочих місць у світі (тобто більше, ніж промисловість і сільське господарство разом взяті)[10]. Сучасні технології дозволяють створювати повністю роботизовані виробничі лінії, які, попри успішні експерименти, нині широко не застосовуються[11], очевидно, через подальшу наявність

[6] Timeline – International summits addressing artificial intelligence. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/artificial-intelligence/timeline-international-summits-addressing-artificial-intelligence/ (доступ 30.11.2024)

[7] The economic potential of generative AI: The next productivity frontier. McKinsey&Company. URL: https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/the-economic-potential-of-generative-AI-the-next-productivity-frontier#introduction (доступ 30.11.2024)

[8] Generative AI could raise global GDP by 5%. Goldman Sachs. URL: https://www.goldmansachs.com/insights/articles/generative-ai-could-raise-global-gdp-by-7-percent.html (доступ 30.11.2024)

[9] Annual global corporate investment in artificial intelligence, by type. URL: https://ourworldindata.org/grapher/corporate-investment-in-artificial-intelligence-by-type (доступ 30.11.2024)

[10] The service sector now represents about half of employment across the world. URL: https://ourworldindata.org/data-insights/the-service-sector-now-represents-about-half-of-employment-across-the-world (доступ 30.11.2024)

[11] Adidas Moves Robotic 'Speed Factories' Out Of Europe, U.S. URL: https://www.forbes.com/sites/charlestowersclark/2019/11/12/adidas-moves-robotic-speed-factories-out-of-europe-us/ (доступ 30.11.2024)

великої маси дешевої робочої сили в низці країн світу. Тепер же штучний інтелект усе більшою мірою здатен замінювати працівників сфери послуг.

Як відомо, зростання продуктивності праці викликає пропорційне зниження вартості одиниці товару. І хоча насправді товари продаються не за вартостями, а за цінами виробництва (причому монопольними), ці ціни не втрачають свого генетичного зв'язку з вартісними пропорціями, оскільки зростання загальної факторної продуктивності завдяки науково-технологічному прогресу спричиняє відносне зниження кількості та загальної вартості елементів як постійного, так і змінного капіталу. Доказом справедливості цього твердження є так званий ефект У. Баумоля. Згідно з ним, через зростання продуктивності праці, продукти матеріального виробництва постійно дешевшають, на відміну від цін на послуги, які постійно зростають через незначний масштаб, а то й взагалі повну відсутність можливостей для зростання продуктивності праці. Так, у США у період 2000-2020 рр. ціни на автомобілі, одяг, меблі тощо майже не змінилися, натомість електроніка, мікроелектроніка та програмне забезпечення суттєво здешевшали (йдеться про поточні ціни, але треба зважати також на кумулятивне підвищення загального рівня споживчих цін у цей період більше, ніж на 50%, що означає те, що співставні ціни знизилися для всіх видів продукції галузей матеріального виробництва, включаючи навіть деякі групи продуктів харчування). Одночасно ціни на послуги, зокрема освітні та медичні, зросли в середньому на 150-200%[12].

Водночас у рамках концепції глобальних ланцюгів доданої вартості представлена так звана емпірична крива усміху, яка ілюструє, яким чином різні етапи товарного ланцюга створюють різну за величиною додану вартість [2, с. 1845]. Крива усміху демонструє, що в сучасних умовах найбільшу частку доданої вартості у ланцюгу забезпечують два етапи: передвиробничий – інновації, дослідження та розробки, дизайн, брендінг та ін, і післявиробничий – маркетинг, продажі, післяпродажне обслуговування тощо. У той час як середня частина кривої, яка репрезентує виробництво, віддзеркалює відносно меншу частку доданої вартості. Варто зазначити, що «вартість» вимірюється тут суто емпірично виходячи з наявних цін, отже, ми не можемо впевнено стверджувати, чи йдеться тут власне про створення вартості, чи про її «захоплення/перехоплення» *(value capture)* і перерозподіл.

Отже, як із ефекту Баумоля, так і з кривої усміху, випливає, що низка послуг різного типу з часом стає усе більш дорожчою порівняно з продуктами матеріального виробництва, і переважна частина доданої вартості «осідає» на етапах товарних ланцюгів, пов'язаних зі створенням і наданням послуг. Неокласична доктрина пояснює це тим, що на ринку праці формується єдина рівноважна ставка заробітної плати, отже, капіталісти, що оперують на ринку послуг, вимушені, попри відсутність зростання

[12] Charted: Here's how US goods and services have changed in price since 2000. World Economic Forum. URL: https://www.weforum.org/stories/2023/02/charted-heres-how-us-goods-and-services-have-changed-in-price-since-2000/ (доступ 30.11.2024)

продуктивності праці, платити найманим працівникам таку ж платню, яку отримують їх колеги в галузях, де спостерігається зростання продуктивності праці, що в результаті призводить до постійного зростання цін на послуги. На додачу, деякі сектори сфери послуг характеризуються відносно низькою еластичністю попиту, що надає доволі широкий простір для підвищення цін[13]. З точки зору класичної теорії, галузі сфери послуг характеризуються більш низькою органічною будовою капіталу, а високий рівень захищеності багатьох з них правами інтелектуальної власності (у формі патентів, ліцензій, власності на торгові марки тощо) перешкоджає міжгалузевому переливу капіталів та вирівнювання галузевих норм прибутку.

Широке застосування інструментів штучного інтелекту може спричинити витіснення великої маси живої праці зі сфери послуг та привести до приблизного вирівнювання органічної будови капіталу в усіх галузях економіки. Загалом це може знизити схильність транснаціональних корпорацій до фрагментації виробництва в глобальному масштабі та стати ще одним чинником сповільнення глобалізації. Хоча все ще залишатимуться в силі переваги більш дешевої робочої сили країн Глобального Півдня, їх ефект у різних галузях буде зрівноважуватися, що може звести нанівець надії наздоганяючих країн на використання переваг аутсорсингу послуг з боку високотехнологічних корпорацій.

Отже, подальший розвиток і розповсюдження технологій штучного інтелекту може привести до зростання продуктивності праці у галузях сфери послуг, але також і до скорочення частки доданої вартості, що створюються (або привласнюється чи «захоплюється») в них. Попри оптимістичні прогнози, такі зміни можуть негативно вплинути на перспективи зростання глобальної економіки, якщо вивільнена робоча сила не знайде собі продуктивного застосування, хоча треба брати до уваги і протидіючі тенденції у вигляді потенційного зростання виробництва доданої вартості завдяки ефектам опосередкованої кооперації між всезагальною та сумісною працею, у випадку, якщо істотна частка цих людей поповнить когорту представників інтелектуальної діяльності. У контексті вирішення такого непростого завдання, актуалізуються питання посилення фінансування освіти та науки в країнах з різним рівнем економічного розвитку. Вирівнювання продуктивності праці в різних галузях може також до певної міри знівелювати переваги світової фрагментації виробництва, що зробить офшоринг менш привабливою альтернативою для глобальних корпорацій і обмежить потенційні можливості дифузії інноваційних технологій через цей канал у країни Глобального Півдня. Таким чином, наздоганяючим країнам в цих умовах треба орієнтуватися на вибудовування максимально замкнених виробничих і технологічних ланцюжків у рамках національних економік, а за відсутності

[13] Kakkad J. GPT, AI and Baumol's Cost Disease: Or how I stopped worrying and learned to love the tech revolution. URL: https://medium.com/@jeegarkakkad/gpt-ai-and-baumols-cost-disease-or-how-i-stopped-worrying-and-learned-to-love-the-tech-af479d69a9b6 (доступ 30.11.2024)

такої можливості (через незначний розмір економіки та малу чисельність населення) – у рамках регіональних інтеграційних об’єднань.

Література:

1. Колесніков А. П., Карапетян О.М. Штучний інтелект: переваги та загрози використання. Ефективна економіка. 2023. № 8. URL: https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1991 (доступ 30.11.2024)

2. Baldwin R., Tadashi I. The smile curve: Evolving sources of value added in manufacturing. Canadian Journal of Economics. 2021. № 54.4. P. 1842-1880. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/caje.12555 (доступ 30.11.2024).

Поліщук В. О.,
аспірант кафедри ЗЕТ та ЕП
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна.

СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ НОВОЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ

Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу протягом останніх десятиліть призвів до суттєвих технологічних змін у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Внаслідок цього людство входить в епоху Четвертої промислової революції. Поєднання інтелектуальних ресурсів із новітніми технологіями визначають не тільки темпи та перспективи економічного зростання окремих країн і всього світу в цілому, а й істотно впливають на якісні показники рівня життя населення та розвиток соціальної сфери.

Нова індустріалізація, або Четверта промислова революція, характеризується впровадженням передових технологій, таких як штучний інтелект, робототехніка, Інтернет речей та автоматизація виробничих процесів. Ці зміни мають значний вплив на соціальну сферу, створюючи як можливості, так і ризики.

Можливості:

1. Підвищення якості життя: Впровадження нових технологій може призвести до покращення якості товарів і послуг, підвищення ефективності виробництва та зниження цін, що сприятиме підвищенню рівня життя населення.
2. Нові робочі місця: Хоча автоматизація може замінити деякі традиційні професії, вона також створює нові робочі місця в галузях, пов'язаних з обслуговуванням та розробкою технологій, інформаційною безпекою та аналізом даних.

3. Гнучкість праці: Сучасні технології дозволяють працювати віддалено, що надає працівникам більше свободи у виборі місця та часу роботи, сприяючи балансу між роботою та особистим життям.

Ризики:

1. Безробіття та нерівність: Автоматизація може призвести до втрати робочих місць у традиційних секторах, що особливо вплине на некваліфікованих працівників. Це може поглибити соціальну нерівність та викликати соціальну напругу.

2. Потреба в перекваліфікації: Швидкий розвиток технологій вимагає від працівників постійного оновлення знань та навичок. Відсутність доступу до якісної освіти та тренінгів може стати перешкодою для багатьох людей.

3. Етичні та соціальні виклики: Використання штучного інтелекту та великих даних піднімає питання конфіденційності, безпеки даних та етичності прийняття рішень машинами.

Нова індустріалізація приносить значні зміни в соціальну структуру суспільства. Для максимізації її позитивних ефектів та мінімізації ризиків необхідно розробляти та впроваджувати політики, спрямовані на підтримку освіти, перекваліфікації працівників, забезпечення соціального захисту та етичного використання технологій.

Нова індустріалізація несе в собі як позитивні, так і негативні наслідки для суспільства.

Позитивні соціальні наслідки:

1. Зростання рівня життя – автоматизація та технологічний прогрес сприяють підвищенню продуктивності праці, що може призвести до зниження вартості товарів і послуг та підвищення добробуту населення.

2. Нові можливості працевлаштування – розвиток технологій створює попит на спеціалістів у сфері IT, робототехніки, штучного інтелекту, що дає нові можливості для працевлаштування та кар'єрного зростання.

3. Гнучкі умови праці – цифрові технології дозволяють працювати дистанційно, що допомагає людям краще балансувати роботу та особисте життя.

4. Освітні можливості – завдяки онлайн-освіті та новим технологіям люди можуть отримувати знання незалежно від місця проживання, що сприяє підвищенню кваліфікації та перекваліфікації.

Негативні соціальні наслідки:

1. Безробіття та соціальна нерівність – автоматизація виробництва скорочує кількість робочих місць у традиційних галузях, що може призвести до масового безробіття серед некваліфікованих працівників.

2. Проблеми перекваліфікації – багато людей не мають доступу до якісної освіти та програм перенавчання, що ускладнює їхню адаптацію до нових економічних умов.

3. Цифровий розрив – не всі країни та соціальні групи мають рівний доступ до технологій, що поглиблює розрив між різними верствами населення.

4. Зростання стресу та психологічних проблем – швидкі зміни на ринку праці, необхідність постійного навчання та високі вимоги до працівників можуть викликати підвищений рівень стресу та тривожності.

5. Зміни в соціальній взаємодії – технологічні нововведення сприяють діджиталізації комунікацій, що може призвести до зменшення особистих контактів та послаблення соціальних зв'язків.

Нова індустріалізація докорінно змінює суспільство, створюючи нові можливості та водночас викликаючи серйозні виклики. Для мінімізації негативних наслідків важливо розвивати освіту, адаптувати систему соціального захисту та сприяти рівному доступу до нових технологій.

Серед основних соціальних викликів можна виділити наступні:

– зростання диспропорції розподілу багатства та доходів у світовій економіці між окремими країнами;

– трансформація ринку праці в світовому масштабі та в межах окремих країн;

– інтенсифікація міграційних процесів;

– збільшення розриву між доходами населення від праці та капіталу, наслідком чого може стати зростання нерівності за віковою, гендерною, етнічної та ін. ознаками;

– можливість соціальних вибухів.

Процес нової індустріалізації проходить в умовах нерівномірного розвитку світової економіки. Окремі країни перед її початком мали різний стартовий потенціал науково-технологічного розвитку. Фактом є те, що частина країн ще знаходиться на стадії третьої промислової революції, а деякі країни переживають тільки другу промислову революцію.

Нерівномірний економічний розвиток зумовлений тим, що інвестиції спрямовуються й накопичуються в певних регіонах світу, які мають переваги географічного положення, запасів ресурсів, якості робочої сили, наявного обсягу капіталів і т. п. Залучення цих ресурсів у поєднанні з новітніми технологіями до системи глобальних економічних процесів перетворюються в найважливіші фактори, що визначають конкурентоспроможність національних економік, стають показником рівня економічної незалежності, добробуту країни та її національного статусу.

Література:

1. Звєряков М.І. Модель економічного розвитку в умовах глобалізації / М.І. Звєряков // Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівн ях : зб. матеріалів XX Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26-27 квітня 2023 р.) / Одеський національний економічний університет. – Одеса: ОНЕУ, 2023. – С. 47-48.

Шараг О.С.
к.е.н., доцент
доцент кафедри ЗЕТ та ЕП
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗРОБКИ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

За останні роки, більшість країн, що здійснювали реформи по рецептах «Вашингтонського консенсусу», отримали зовсім не ті результати , на які вони сподівались. Це стосується й України. Максимальне пристосування національної економіки до вимог «Вашингтонського консенсусу» не дало очікуваних темпів економічного зростання, значно погіршало структуру національної економіки, не призвело до покращення добробуту широких верств населення. Як показує досвід успішного розвитку економік високорозвинених країн, а також економік країн, які успішно долають своє відставання, їх динамічний розвиток, в значній мірі, досягався за рахунок активної промислової політики.

Дослідження досвіду економічного розвитку різних країн виявило залежність між рівнем життя і промисловою політикою. Це дало підстави для обґрунтування певних тенденцій, які представляють інтерес для нашої національної економіки. Зростання ВВП тісно пов'язане із збільшенням долі промислового сектору в його структурі. Існує позитивна залежність між збільшенням долі промислового виробництва і зростанням продуктивності праці у відповідних галузях. Збільшення продуктивності праці у традиційних галузах, наприклад, у сільському господарстві, тісно пов'язане із зростанням виробничого сектору, оскільки частина ресурсів переміщується із традиційних галузей у високорозвинені галузі. Звідси випливає, що слідує, що традиційним галузям необхідно зростати, використовуючи ресурси, які у них залишились.

Таким чином, виходячи із вказаних тенденцій, на сучасному етапі економічного розвитку, питання проведення промислової політики, вибір форм її реалізації, представляють великий інтерес для економістів-теоретиків та політичних і управлінських кіл країн, які прагнуть змінити негативні тенденції національних економік.

Що ж таке промислова політика? Під промисловою політикою слід розуміти будь-який спосіб втручання управлінськими органами держави, які прагнуть змінити структуру виробництва у сторону секторів, котрі, як очікується, створять кращі перспективи для економічного зростання, чим при відсутності такого втручання, в умовах ринкової економіки. По своїй природі промислова політика доповнює дію ринкових сил, оскільки вона або сприяє, або перешкоджає ринковому розподілу ресурсів, який відбувся би у її відсутності, на ринкових засадах.

Традиційний підхід щодо реалізації промислової політики передбачає розробку заходів втручання з метою виправлення «провалів» ринку. Потім, після такого втручання, обговорюється можливість реалізації заходів з урахуванням реально існуючої адміністративної, кредитної і податкової систем, а також економічні наслідки таких дій.

Новий підхід до промислової політики, який на сьогодні реалізується, направлений на створення таких умов з боку державних органів влади, в яких агенти приватного і державного секторів разом вирішували б проблеми виробничої сфери, у якій одна сторона (виробничий сектор) була б інформована щодо дій і можливостей, а також обмежень з боку іншої. Таким чином, нову промислову політику слід розглядати як дослідницький процес, у ході якого промисловці і уряд дізнаються про основні витрати і можливості та залучаться до стратегічної взаємодії.

Для процесу диверсифікації виробничої сфери необхідний розвиток такої структури витрат в економіці, яка б сприяла прибутковості виробництва у нових галузях. Необхідно, щоб виробники пробували розвивати нові галузі для своїх країн, використовували вже відомі за кордоном технології і адаптували їх до місцевих особливостей. Такий процес дослідники називають «квазіінновацією».

Квазіінновація відрізняється від впровадження у виробництво товарів як результатів науково-дослідницької діяльності. Мова йде не про запуск у виробництво нових товарів з використанням нових технологій, а про виробництво вже відомих на світових ринках товарів, які можуть виготовлятись в країні із більш низькими витратами. Організація такого виробництва може вимагати залучання певних технологічних новинок з метою пристосування іноземної технології до місцевих особливостей.

Основна проблема підприємця, що здійснює квазіінновації, полягає у тому, що ця діяльність, з одного боку, дуже важлива для економіки, а з іншого, вкрай мало винагороджується. Якщо підприємець у своїй діяльності зазнає невдачі, то він не зацікавлений у такій діяльності. Адекватним інструментом компенсації є кредитна підтримка і субсидування нових нетрадиційних галузей. Однак на практиці організувати таке кредитування і надання субсидій важко. Тому для стимулювання квазіінноваційної активності підприємців необхідна політика спеціальних форм підтримки, наприклад, пільгового кредитування або субсидій. Щоб попередити можливі помилки і виключити із плану підтримки невдалі проекти необхідно контролювати використання коштів, наприклад, існуючою практикою контролю банків за витрачанням коштів у процесі реалізації проектів у виробництві. Така практика називається «проектним кредитуванням», або за допомогою контролю за використанням отриманих субсидій. Таким чином, правильна промислова політика здатна попередити неконтрольоване використання ресурсів невдалими проектами. Завдання управлінських органів полягає у тім, щоб розпізнати потенційно успішні проекти і виключити завідомо невдалі.

Для забезпечення прибутковості проектів необхідні одночасні і значні інвестиційні вливання. Приватному підприємцю, щоб прийняти рішення щодо інвестування, необхідно знати, чи є необхідна інфраструктура. Розвиток останньої характеризується високими постійними витратами. Тому приватні фірми будуть займатися інвестуванням нових видів виробництв лише тоді, коли вони будуть впевнені, що є доступ до електромереж, що працює логістика і транспортна система, а також є доступ до світового ринку. Це класична проблема координації на яку мало звертають уваги.

Розвиток нових виробництв може не відбутися без одночасних різнонаправлених інвестицій. Специфіка проблем координації полягає в тім, що при одночасному здійсненні інвестицій всі вони, в підсумку, стануть прибутковими. Основна складність – забезпечити порядок реалізації конкретних інвестицій. Таким чином, політика по подоланню координаційних бар'єрів повинна бути направлена не на галузь як таку, а на конкретний вид діяльності (чи це нова технологія, чи новий товар або послуга). В підтримці потребують лише нові для даної економіки напрямки діяльності, а не ті, які вже існують.

Висновок. Сучасний економічний розвиток різних країн, у тому числі тих, які на сьогодні формують ринкові структури, показав, залежність між рівнем життя і промисловою політикою. Під промисловою політикою слід розуміти будь-який спосіб втручання управлінськими органами держави у національну економіку, які прагнуть змінити негативні тенденції і створюють кращі перспективи для економічного зростання, чим при відсутності такого втручання.

Теоретичні погляди на промислову політику постійно змінюються і адаптуються до особливості економіки кожної країни. Для України, яка втратила високотехнологічні галузі, одним із пріоритетів промислової політики повинно стати перенесення вже існуючих нових іноземних технологій на національні підприємства. Враховуючи, що «цифровизація» економіки стала елементом сучасного розвитку в високорозвинених країнах, вона повинна стати одним із елементів промислової політики в період повоєнного розвитку.

Щербак А.В.,
к.е.н., доцент
ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України»
м. Одеса, Україна.

ОСОБЛИВОСТІ МОНОПОЛІЗМУ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ.

Посилення конкуренції у зв'язку з розвитком транспорту, зменшенням мита тощо сприяло тому, що випадки, коли якась фірма посідає

монопольне становище на ринку, є досить рідкими. Водночас монополізм проявляється у нових формах.

Американський економіст Гері Гефері виділив два основних типи ланцюгів поставок: ланцюги, регульовані виробниками (producer-driven supply chains) та ланцюги, регульовані покупцями (buyer-driven supply chains). [1]. Ланцюги поставок, регульовані виробниками, характерні для капіталомістких, високотехнологічних видів діяльності (автомобільна промисловість, авіабудування, виробництво комп'ютерів тощо). Провідна роль у них належить виробникам кінцевої продукції. Відповідні ринки є олігопольними, на них існує гостра конкуренція. Водночас відношення між виробниками кінцевої продукції та їх постачальниками не є рівноправними.

У ланцюгах поставок, що регулюються покупцями, ключову роль відіграють компанії – власники брендів, а також роздрібні мережі. Слід зважити, що власники відомих торгових марок – Marks and Spencer, Nike тощо, як правило, не є власниками промислових підприємств. Вони розробляють моделі одягу, взуття та інших товарів, даючи замовлення виробникам, насамперед з країн Азії, та координуючи їхню діяльність. Вигоди від такої співпраці для виробників очевидні: вони отримують гарантовані, постійні замовлення, не витрачають кошти на рекламу. Водночас підприємства втрачають самостійність та значна частина їх доходу перерозподіляється на користь власників торгових марок.

Ще більш важливе значення має розвиток роздрібних торговельних мереж. Зміни, що відбуваються, отримали назву роздрібна революція. З простих каналів товароруху та систем обслуговування кінцевих покупців торговельні мережі перетворилися на «творців» ринку, спонукаючи до реструктуризації та територіального переміщення виробництва. Роздрібна революція стала одним із найважливіших чинників глобалізації, оскільки мережі організували масові закупівлі товарів за кордоном, насамперед в Азії [2].

Істотне посилення концентрації у роздрібній торгівлі призвело до того, що частка трьох провідних мереж у продажах продуктів харчування у Великій Британії та Франції перевищує 50%. Аналогічною є ситуація у більшості розвинутих країн. Роздрібні торговельні мережі отримали значну ринкову владу і зловживають нею, нав'язуючи постачальникам нерівні умови договорів, додаткові платні послуги, затримуючи розрахунки за придбані товари. Такі практики особливо поширені в ланцюжку постачання продуктів харчування.

У документах ЄС такі дії характеризуються як недобросовісні торгові практики (Unfair trading practices). Вони визначаються як практики, які суттєво відхиляються від сумлінної комерційної поведінки, суперечать принципам сумлінності та чесності та в односторонньому порядку нав'язуються одним торговим партнером іншому [3, p.2].

Найважливіші прояви недобросовісних торгових практик.

- необґрунтовані затримки платежів за поставлену продукцію;
- одностороння зміна умов договорів або раптові відмови від них;

- нав’язування послуг, які не становлять цінності для постачальників;
- перекладання на постачальників комерційних ризиків (безумовне повернення нереалізованих товарів тощо).

Така ситуація призводить до зниження конкурентоспроможності суб’єктів господарювання і вимагає втручання держави. 17 квітня 2019 року Європейський парламент і Рада ЄС прийняли Директиву 2019/633 «Про недобросовісні торгові практики у відносинах між підприємствами у ланцюгу постачання сільськогосподарських та харчових продуктів». Було заборонено 16 недобросовісних торгових практик: оплату пізніше 30 днів за поставлені сільськогосподарські та харчові продукти, які швидко псуються; оплату за постачання інших продовольчих товарів пізніше 60 днів; односторонню зміну покупцем умов договору; стягнення з постачальника платежів, які не пов'язані із постачанням продуктів тощо. Недобросовісна торгова практика карається великими штрафами.

В Україні масштаб зловживань ринковою владою з боку торговельних мереж значно більший порівняно з багатьма іншими країнами. За розрахунками Антимонопольного комітету України (АМКУ) сукупна ефективна маржа - різниця між доходами та обґрунтованими витратами - українських рітейлерів із переважно продовольчим асортиментом у середньому становила 45%, тоді як польського Eurocash - 10,5%, BIM (Туреччина) - 15,6%, Jeronimo Martins (Португалія, Польща) - 22,3% [4].

Цей приклад наочно показує необхідність прийняття законодавчого акту, спрямованого на заборону недобросовісних торгових практик. Однак в Україні, на відміну від більшості країн Європи, такі акти відсутні. Щоправда, у 2021 році до Верховної Ради народними депутатами внесена низка законопроєктів, спрямованих на впорядкування взаємовідносин між роздрібними торговельними мережами та їх постачальниками (реєстр. № 6068, 6068-1, 6068-2, 6068-3). Всі вони посилаються на Директиву ЄС 2019/633 та використовують її положення. Однак вони поки що не прийняті навіть у першому читанні.

Вплив цифровізації на конкурентне середовище є суперечливим. Відбулося розширення ринків, вони стали прозорішими, посилилася конкуренція, було ліквідовано чимало посередницьких ланок. Цифрові платформи створили середовище, в якому існуючі підприємства можуть розвиватися, а нові виходити на ринок, не витрачаючи величезних коштів на рекламу. Споживачі отримали доступ до значно більшого асортименту товарів та послуг із можливістю швидкого порівняння їх цін.

Водночас найбільші платформи – Амазон, Алфабет (Гугл), Мета (Фейсбук), Алібаба та деякі інші – перетворилися на глобальні корпорації з величезними фінансовими ресурсами та контролем над великими масивами даних про своїх користувачів. Вони є посередниками у значній частині транзакцій між споживачами та підприємствами, що призводить до залежності багатьох підприємств від цих платформ. Мережевий ефект істотно збільшує бар'єри входу до ринку, що може запобігти входженню

навіть фірм, які пропонують більш якісні послуги. Це у поєднанні з доступом до даних та економією на масштабі призвело до значної ринкової влади провідних платформ.

20 червня 2019 р. Європейський парламент та Рада ЄС ухвалили Регламент 2019/1150 «Про сприяння справедливості та прозорості для комерційних користувачів онлайн-посередницьких послуг». Він встановив чіткі правила для постачальників онлайн-посередницьких послуг з метою створення справедливого, передбачуваного, стійкого та надійного правового середовища для них та комерційних користувачів, користувачів корпоративних веб-сайтів.

У вересні 2022 року прийнято Регламент ЄС 2022/1925, який зазвичай називають Законом «Про цифрові ринки» (Digital Markets Act, DMA). Він стосується насамперед операторів, які надають пошукові системи, соціальні мережі, послуги хмарних обчислень та операційні системи. DMA покликаний забезпечити умови для добросовісної конкуренції на європейських цифрових ринках, не дозволяючи великим компаніям зловживати своїм становищем та даючи можливість здійснювати інновації, виходити на ринок новим гравцям. Споживачі отримають більш якісні послуги, більше можливостей змінити постачальника, якщо вони того забажають, і більш справедливі ціни.

2 березня 2024 року набрав чинності Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги», який встановлює правову основу для відносин у сфері надання цифрових послуг і покликаний сприяти подальшому розвитку цього сектору в Україні. Він базується на регламентах ЄС.

Література:

1. *Gereffi, G. The Organisation of Buyer-Driven Global Commodity Chains: How U.S. Retailers Shape Overseas Production Networks. // Gereffi, G. and Korzeniewicz, M., Eds., Commodity Clains and Global Capitalism, Praeger, Westport, 1994, p.95-122. URL: https://scholars.duke.edu/display/per2170252*
2. *Hamilton G., Senauer B, Petrovic M. The Market Makers: How Retailers are Reshaping the Global Economy. Oxford University Press, 2011.*
3. *European Commission Communication.Tackling unfair trading practices (UTPs) in the business-to-business food supply chain. Strasbourg, 15.07.2014. COM(2014)472 URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52014DC0472*
4. *Чопенко В. Незговірливий ритейл / Дзеркало тижня №4 від 6.02. 2015 URL:https://zn.ua/ukr/business/nezgovirliviy-riteyl-_.html*

Мирошниченко В.О.
викладач, Відокремлений структурний підрозділ
«Одеський технічний фаховий коледж Одеського національного технологічного університету»,
м.Одеса, Україна

МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Під час воєнного стану в Україні співпраця громадських організацій та органів публічного управління стає надзвичайно важливою для координації дій, забезпечення безпеки та допомоги громадянам.

Після оголошення воєнного стану в Україні простежується тенденція до збільшення організацій громадянського суспільства.

У відповідності з даними Центра допомоги та верховенства права з 24 лютого 2024 року до 30 червня 2024 року в Україні було зареєстровано 4365 організацій громадянського суспільства (деякі з них діяли неформально, а під час воєнного конфлікту отримали офіційний статус). Серед них: 1001 – громадські організації і 3364 – благодійні.

Зростаюча актуальність співпраці ГО та органів публічного управління в умовах воєнного стану стимулює розробку можливих її механізмів:

- створення спільних комітетів чи робочих груп: громадські організації та представники органів управління можуть створити спеціальні комтети або робочі групи для обговорення питань безпеки, гуманітарної допомоги, та інших важливих аспектів;
- обмін інформацією: встановлення механізмів обміну інформацією між громадськими організаціями та урядовими структурами допоможе у координації дій та швидкому реагуванні на потреби;
- партнерство в проектах: залучення громадських організацій до реалізації проектів з гуманітарної допомоги, підтримки вразливих груп населення тощо може сприяти ефективнішому вирішенню проблем;
- спільні заходи з моніторингу: громадські організації можуть брати участь у моніторингу ситуації на території конфлікту та надавати звіти органам управління для прийняття рішень.
- оцінка результатів: після завершення спільних заходів чи проектів необхідно проводити оцінку їх ефективності та визначення подальших кроків.

В умовах воєнного стану в Україні співпраця між громадськими організаціями(ГО) та органами публічного управління стикається з численними проблемами.

Отже, зробимо аналіз співпраці громадських організацій та органів публічного управління під час воєнного стану в Україні.

Серед сильних сторін можемо виокремити:

- досвід: обидві сторони можуть мати значний досвід у вирішенні екстрених ситуацій та наданні гуманітарної допомоги;
- ресурси: обидві сторони можуть мати доступ до різноманітних ресурсів, включаючи фінансові, людські та матеріальні ресурси;
- Спеціалізовані знання: громадські організації можуть мати спеціалізовані знання та експертизу у певних гуманітарних аспектах, таких як медична допомога або психосоціальна підтримка.

Можливості:

Створення партнерств: є можливість для створення стратегічних партнерств між громадськими організаціями та органами управління для ефективного вирішення проблем

Міжнародна підтримка: міжнародні громадські організації та міжнародні органи можуть надавати підтримку та ресурси для співпраці між українськими громадськими організаціями та органами управління.

Слабкі сторони:

- конфлікт інтересів: можуть виникати конфлікти інтересів між громадськими організаціями та органами управління, що може ускладнити співпрацю;
- обмежені ресурси: обидві сторони можуть бути обмежені у ресурсах, необхідних для вирішення важливих проблем;
- відсутність координації: відсутність ефективної координації може призвести до дублювання зусиль та неефективного використання ресурсів.

Загрози:

Бюрократичні перешкоди: бюрократичні процедури можуть ускладнити швидке реагування на кризові ситуації та надання допомоги.

Безпека: небезпека для представників громадських організацій та органів управління в зоні конфлікту може обмежувати їх здатність працювати ефективно.

Такий аналіз може допомогти краще зрозуміти внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на співпрацю між громадськими організаціями та органами публічного управління під час воєнного стану в Україні.

Його здійснення допомагає виявити переваги, недоліки, можливості та загрози у співпраці між громадськими організаціями та органами управління в умовах воєнного стану в Україні, що дозволяє розробити ефективні стратегії співпраці та вирішення проблем.

Економічна нестабільність в Україні під час воєнного стану може призвести до обмежень у фінансуванні та ресурсах для громадських організацій, втрати робочих місць, та зростання безробіття, що може вплинути на здатність громадських організацій функціонувати та надавати допомогу.

Воєнний стан впливає на психологічний стан населення, що в результаті може призвести до зростання стресу, тривоги та психологічних проблем серед населення а також змін у суспільних цінностях що потребує підтримки громадських організацій. Але розвиток технологій може

полегшити комунікацію та координацію дій між громадськими організаціями та органами управління.

Вагомим фактором під час воєнного стану, як бачимо, є правовий, оскільки зміни в законодавстві та обмеження у діяльності громадських організацій під час воєнного стану можуть вплинути на їхню співпрацю з органами управління.

Трагічними для населення можуть бути екологічні наслідки війни: воєнний конфлікт може призвести до серйозних екологічних проблем, які потребують реагування та співпраці для їх вирішення.

Отже, проблеми з організацією взаємодії громадських організацій із органами публічної влади в умовах воєнного конфлікту на території України можуть включати наступні аспекти:

- Обмежений доступ до зон воєнних дій або обмежень на рух ускладнює взаємодію ГО з органами влади та надання допомоги.
- Порушення зв'язків та телекомунікацій ускладнюють координацію ГО з владними структурами.
- Обмеження на діяльність ГО та зміни у правовому середовищі впливають на їхню ефективність.
- Потреба в взаємодії з військовими структурами для забезпечення безпеки та ефективності допомоги.
- Необхідність гнучкості та адаптації до змін у воєнному конфлікті для ефективного планування діяльності.
- Зменшення фінансування та зміни пріоритетів при виділенні ресурсів на гуманітарну допомогу.
- Координація з іншими гуманітарними організаціями для максимізації впливу допомоги.
- Психологічна підтримка та захист працівників в умовах підвищеної напруги.
- Важливість моніторингу та звітності для забезпечення прозорості та ефективності роботи ГО.
- Взаємодія з місцевим населенням та владними структурами для успішної реалізації гуманітарних програм.

Література:

1. Мерник А., Стоян Є., Артеменко К. Обмеження прав людини та основоположних свобод в умовах воєнного стану в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 49–52. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/7

2. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) / упор. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с.

Мельнік К.С.
аспірант кафедри ЗЕТ та ЕП
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна.

СТРУКТУРА СУКУПНОГО ПОПИТУ УКРАЇНИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНИХ СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ

Глобальні структурні зрушення у світовій економіці в останні десятиліття стали одним із ключових факторів впливу на економіку різних країн, зокрема й України. Ці процеси, зумовлені технологічними інноваціями, трансформаціями у міжнародному поділі праці, енергетичним переходом та соціально-економічними наслідками глобальних криз, суттєво вплинули на структуру сукупного попиту. Для України це означає необхідність адаптації як на рівні домогосподарств, так і підприємств та держави загалом.

Сукупний попит в економіці є інтегральним показником, що відображає загальний обсяг попиту на товари і послуги в країні за певний період. Його структура визначається складовими: споживчим попитом, інвестиційним попитом, державними витратами та чистим експортом. Зміни в кожній із цих складових можуть суттєво впливати на динаміку економічного зростання, а в умовах глобальних структурних зрушень такі зміни стають не лише прогнозованими, а й неминучими.

Технологічні інновації є однією з рушійних сил трансформації сукупного попиту. Світова економіка перейшла до нової фази розвитку, яка характеризується стрімким поширенням цифрових технологій, автоматизації та штучного інтелекту. Для України це означало збільшення попиту на ІТ-продукти та послуги, що сприяло активному розвитку сектору інформаційних технологій. У 2022 році, за даними Державної служби статистики України [1]: експорт українських ІТ-послуг зріс на 23% і досягнув 7,3 млрд доларів США, що стало ключовим джерелом валютних надходжень для країни в умовах війни.

Енергетичний перехід, викликаний необхідністю зменшення викидів вуглецю, вплинув на попит на традиційні енергоресурси. Для України, яка тривалий час залежала від імпорту енергоносіїв, це стало викликом, але водночас і стимулом до розвитку «зеленої» енергетики. У 2021 році, за даними МЕУ [2], частка відновлюваних джерел енергії в загальному енергоспоживанні України досягла 14%, що хоча й поступається середньоєвропейському рівню, демонструє позитивну динаміку. Попит на енергоефективні технології також зріс: українські компанії почали активно впроваджувати енергозберігаючі рішення, що стало відображенням глобального тренду.

Геополітична нестабільність, зокрема повномасштабна війна Росії проти України, стала фактором, що значно трансформував зовнішньоекономічний попит. З одного боку, втрати доступу до

традиційних ринків, таких як Росія та Білорусь, змусили Україну переорієнтовувати експортні потоки на країни Європейського Союзу, Азії та Африки. У 2022 році частка ЄС у загальному обсязі експорту України перевищила 55%, тоді як до війни цей показник становив близько 40%. З іншого боку, зміна структури світового попиту, зокрема зростання інтересу до продовольства, створила можливості для збільшення експорту продукції агропромислового комплексу. У 2022 році Україна експортувала понад 38 млн тон зернових, незважаючи на труднощі із логістикою, що стало визначальним для стабільності світового ринку продовольства [1].

Зміни у структурі споживчого попиту в Україні також були викликані глобальними тенденціями. Пандемія COVID-19, яка стала каталізатором переходу до дистанційної роботи та електронної комерції, змінила поведінку споживачів. У 2021 році обсяг онлайн-продажів в Україні зріс на 35% порівняно з попереднім роком, досягнувши 4,2 млрд доларів [1]. Ця тенденція зберігалась і в умовах війни, оскільки цифрові рішення стали основою адаптації бізнесу до нових умов. Домогосподарства також переорієнтували свої витрати, скоротивши частку видатків на довготривалі товари, такі як автомобілі, та збільшивши витрати на базові потреби, включно з продуктами харчування та медичними послугами.

Інвестиційний попит, як ключовий драйвер економічного розвитку, зазнав значних змін. В умовах війни та економічної нестабільності інвестиційна активність у традиційних галузях суттєво скоротилася. Проте одночасно зріс інтерес до інвестицій у сектор IT, відновлюваної енергетики та логістики. У 2022 році обсяг інвестицій у розвиток відновлюваних джерел енергії в Україні досяг 570 млн доларів, що свідчить про готовність бізнесу адаптуватися до змінних умов [2].

Загалом, глобальні структурні зрушення вплинули на всі складові сукупного попиту України, створивши одночасно як виклики, так і нові можливості для економічного розвитку. У цьому контексті важливим завданням державної політики є формування умов для максимально ефективного використання цих можливостей. Зокрема, необхідно стимулювати розвиток інноваційних секторів економіки, підтримувати інвестиції у «зелені» технології та забезпечувати умови для розширення експортного потенціалу країни.

Перспективи подальшого зростання сукупного попиту в Україні значною мірою залежать від здатності держави та бізнесу реагувати на глобальні виклики. Для цього необхідно зосередитися на зміцненні інституцій, проведенні структурних реформ у ключових секторах економіки, а також підвищенні конкурентоспроможності національної продукції на світових ринках. Тільки завдяки скоординованим зусиллям можна забезпечити стійкість економічної системи та створити передумови для її розвитку в умовах глобальної трансформації.

Література:

1. Державна служба статистики України. Статистичний збірник «Економічний огляд України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua.

2. Міністерство енергетики України. Річний звіт про енергетичний баланс України за 2021 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mpe.kmu.gov.ua.

СЕКЦІЯ 2
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ПОВОЄННОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Бондарчук Я. В.,
аспірант кафедри ЗЕТ та ЕП
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна.

ПЕРСПЕКТИВИ АГРОПРОМИСЛОВОЇ КООПЕРАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Кооперування – це організаційний процес з метою забезпечення соціально-економічної вигоди і ефективності спільної діяльності. Основу кооперації становить суспільний поділ праці. Кооперація виробництва - процес об’єднання, що дозволяє суб’єктам кооперації використовувати переваги концентрації та спеціалізації з метою отримання кінцевого ефекту [1].

Сильні та слабкі сторони української кооперації відкриваються подекуди вже з загального дайджесту її особливостей. Українська кооперація має такі особливості: виражена етапність розвитку, переважання на селі виробничої кооперації, недостатня підтримка кооперативів з боку держави, слабка матеріально-технічна і фінансова база об'єктів кооперації. [2].

Важливо наголосити, що потенціал розвитку аграрної кооперації на початок російського вторгнення залишався в Україні нереалізованим, а наразі виглядає слаборозвиненим, зокрема в частині залучення до неї приватних господарств населення, кількість яких станом на початок 2022 р. становила 3,9 млн. У 2021 р. ними вироблено 32,1 % всієї продукції сільського господарства України, зокрема рослинництва – 28,8 %, тваринництва – 46,3 %. При цьому продукція цих господарств збувається значною мірою за неофіційними каналами реалізації. За експертними оцінками, неофіційний ринок збуту сільгосппродукції в секторі селянських господарств за овочами перевищує 80 %, м’ясом –60 %, молоком – 40 % від загального обсягу реалізації продукції селянськими господарствами. В останні роки дрібним товаровиробникам доводилось працювати в складних умовах, що були викликані введенням карантинних заходів під час пандемії COVID-19, повномасштабною збройною агресією з боку РФ і, як наслідок, скороченням діяльності агропродовольчих ринків, які були основними місцями збуту продукції. У таких умовах зростає значення розвитку сільськогосподарської кооперації, яка дозволить невеликим товаровиробникам отримувати переваги від ефекту масштабу, посилить їхню економічну стійкість та конкурентоспроможність, сприятиме розвитку сільських територій. Таким чином, найголовнішими стримуючими

чинниками й проблемами, які необхідно вирішити для успішного розвитку аграрної кооперації в Україні, є такі:

- низький рівень мотивації особистих селянських господарств до об'єднання в кооперативи та недостатня проінформованість про переваги й можливості кооперативної моделі ведення бізнесу;
- недостатній рівень державної підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, яка характеризується ускладненою процедурою, недоступністю кредитування, недовірою учасників кооперативного руху до державних програм допомоги;
- низький рівень розвитку матеріально-технічної бази кооперативів, особливо в частині забезпечення сучасною дорогою технікою, невикористання можливостей та переваг спільної експлуатації сільськогосподарських машин і обладнання;
- недостатній рівень кваліфікації та досвіду управлінського персоналу аграрних кооперативів у сферах менеджменту, маркетингу, оподаткування, стратегічного розвитку, низький рівень залучення лідерів українського суспільства до процесів об'єднання людей та розвитку кооперативної ідеї в аграрному секторі. Окреслюючи пріоритети та стратегічні завдання розвитку аграрної кооперації в Україні, потрібно зауважити, що вони широко представлені в численних державних програмах, стратегіях та інших програмних документах. Зокрема, провідні фахівці Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки" Лупенко Ю. О. та Малік М. Й. у програмному документі "Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій до 2030 р." стратегічною метою у сфері розвитку кооперації на селі визначили подальше формування кооперативного сектора для розвитку ефективної системи обслуговування діяльності сільськогосподарських товаровиробників і населення на найбільш сприятливих для них умовах та за їхньої безпосередньої участі
- унесення змін у законодавчі акти, що стосуються визначення неприбуткового характеру діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, відносин кооперативів із державою, прийняття загальнодержавних та регіональних програм розвитку кооперативів на довготривалу перспективу (10-15 років);
- активізація діяльності органів державної влади в частині розробки регіональних програм, розвитку громадського суспільства через розвиток соціального капіталу;
- відновлення державних цільових програм підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які діяли у 2008-2015 рр..
- сприяння створенню та розвитку кооперативних фінансових структур, зокрема банків, розвиток системи кредитної підтримки кооперативів;
- створення та розвиток діяльності регіональних центрів науково-методичного супроводу розвитку кооперації у закладах вищої освіти та дорадчій мережі;

- розширення підготовки фахівців у закладах вищої освіти за спеціальностями, що пов'язані з розвитком аграрної кооперації.

В умовах загальносвітових тенденцій до зростання ролі агропромислових холдингів, слід зауважити, що вузько направлений класичний аграрний кооператив немає перспектив щодо стійкості та виконання своїх господарських функцій. Точка його самоокупності та самодостатності знаходиться у площині горизонтальної інтеграції та підпорядкування переробних та логістичних потужностей. Ця трансформація в умовах домінування великих операторів сільськогосподарської землі може не відбутись, адже наразі саме вони є володарями переробних та транспортних потужностей в українському АПК. Отже, агропромислову кооперацію в Україні потрібно стимулювати на державному та місцевому рівні.

Актуальність подібної уваги підкріплюється ні в якому разі не ідеєю ефективної конкуренції кооперативів чи навіть усього агрегованого кооперативного руху з вертикально інтегрованими корпораціями – це не є першочерговою задачею кооперативу, тому він її не досягає. Головною ідеєю загального кооперативного принципу є соціальна, організаційна й економічна справедливість, яка знаходить своє відображення в соціальному спрямуванні, організаційній структурі та економічному механізмові діяльності кооперативів. Як свідчить історичний досвід, кооперативи виявилися найбільш справедливою формою самоорганізації людей. Обслуговуючий кооператив – організація економічного захисту і взаємодопомоги виробників. Він діє з урахуванням специфічних економічних, організаційних і соціальних принципів [3].

У постконфліктному середовищі соціальна сфера може зіткнутися з винятковими викликами, і кооператив за рахунок відносної гнучкості та обізнаності «на місці» може боротися з ними якнайкраще. Говорячи простіше – агрохолдинги підштовхнули українське село до стагнації, війна поставила його на межу існування. Саме аграрноорієнтована господарська структура має шанс на економічний розвиток, що йтиме пліч о пліч з відтворенням соціального капіталу у сільській місцевості в Україні.

Література:

1. Застава І. А. Агропромислова інтеграція і кооперація в АПК / І. А. Застава // Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи : матеріали XII Міжнар. наук.-практ. Інтернет- конф. (Дніпро, 28-39 жовт. 2021 р) : в 2 т. – Дніпро : Видав.-поліграф. центр «Гарант СВ», 2021. – Т. 2. – С.18-19. URL: http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/6657

2. Куцик , П., Семів , С., Куцик , В., Полякова , Ю., & Шевчик , Б. (2023). Стан, проблеми та пріоритети розвитку аграрної кооперації в Україні в контексті викликів сучасності . Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 1(48), 282–297. URL: https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3956

3. М. Й. Малік, Ю. О. Лупенко, О. Г. Шпикуляк, О. М. Саковська. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови аграрної економіки: монографія, Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 194 с.

Іванова Л.В.,
кандидат технічних наук
Відокремлений структурний підрозділ
«Одеський технічний фаховий коледж
Одеського національного
технологічного університету»
м. Одеса, Україна.

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ

Однією із характерних особливостей модернізації українського суспільства є його глобальна інформатизація, яка зумовила масштабне запровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес, що дає змогу педагогу вирішувати методичні завдання на якісно вищому рівні. Вихідні концептуальні положення означеної проблеми викладені у Законі України "Про національну програму інформатизації", Концепції Національної програми інформатизації, Указі Президента України від 20.10.2005 р. № 1497 "Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій», Державній програмі «Інформаційні та комунікаційні технологій в освіті і науці на 2006 – 2010 роки" та інших нормативних документах.

В останні роки інформація стає одним з найважливіших виробничих факторів і одним з головних важелів управління будь-якої організації, в тому числі й освітнього закладу.

Інформатизація освіти – це процес зміни його змісту, методів і організаційних форм, спрямований на досягнення нової якості освіти на основі застосування інформаційних технологій. Вона повинна допомогти розв'язанню двох основних завдань школи: освіта – для всіх, і нову якість освіти – кожному.

Засоби інформаційно-комутаційних технологій, які застосовуються в управлінні освітнім закладом, повинні у сукупності представляти собою систему, засновану на використанні сучасних методів керівництва об'єктом системи освіти, застосування математичних моделей і методів у процесі прийняття рішень та створення необхідної інформаційної бази на основі засобів комп'ютерної техніки і зв'язку, що забезпечує досягнення нової якості у підвищенні ефективності системи фахової передвищої та вищої

освіти. Керівнику навчального закладу в умовах інформаційного суспільства важливо звернути особливу увагу на сучасні підходи у роботі з інформаційними матеріалами (збір, обробка, накопичення, зберігання, пошук і розповсюдження інформації), підготувати педагогічний колектив до реалізації засад «безпаперової інформатики» у побудові документообігу навчального закладу.

З вищесказаного можна зробити певні висновки: управління закладом освіти включає у себе велике коло питань: педагогічних, господарських, соціальнопедагогічних, економічних, правових, фінансових. Інформатизація суспільства загалом і інформатизація освіти зокрема, привела ці системи у відповідність з потребами і можливостями сучасного інформаційного суспільства. Важливим фактором удосконалення управління є інформаційні технології, які надають масу нових можливостей, а саме: дозволяють накопичувати і поновлювати великі обсяги інформації, є інструментом оптимізації часу і коштів, що витрачаються на вирішення окремих задач управління, сприяють підвищенню якості прийнятих управлінських рішень за рахунок надання оперативної і достовірної інформації про стан керованого об’єкта.

Актуальність теми обумовлена низкою факторів, а саме:

- обсяг інформації про хід і результати освітнього процесу стає вищою, ніж рівень достатнього розуміння цієї інформації;
- механічна обробка без певного стандартного алгоритму не дає оперативних даних, що дозволяють приймати оптимальні управлінські рішення за результатами діяльності;
- робота закладу освіти в інноваційному режимі потребує багатогранного аналізу освітньої діяльності, оперативного простежування динаміки змін і своєчасного коригування;
- складні інформаційні моделі (автоматизовані системи управління закладом освіти), як правило, не виправдовують себе з фінансової точки зору, тому необхідно і доцільно комп’ютерні технології вводити там, де алгоритм управління досить простий і технічно здійсненний з відносно невеликими витратами.

Мета дослідження. Аналіз вимог до електронної системи управління навчальним процесом щодо враховування цілей та завдань аудиторії користувачів (студентів, викладачів, співробітників, адміністрації закладу). Процедури впровадження комплексної електронної системи управління навчальним закладом за умов технічної, програмної та організаційної підтримки.

Основний матеріал. Інформатизація освіти залежить від об’єктивних умов та сучасних тенденцій розвитку інформаційного суспільства, до яких варто віднести такі:

− забезпечення мобільності інформаційно-комунікаційної діяльності користувачів в інформаційному просторі (Mobility), подальший розвиток мобільно орієнтованих засобів та ІКТ доступу до електронних даних;

− розвиток технології хмарних обчислень та віртуалізації, корпоративних, загальнодоступних і гібридних ІКТ-інфраструктур, а також запровадження технології туманних обчислень (Cloud Computing and Virtualization, Private, Public and Hybrid Clouds, ICT-infrastructures, Fog Computing);

− накопичення та опрацювання значних обсягів цифрових даних, формування та використання електронних інформаційних баз і систем (Big Data, Data Mining, Data Bases), зокрема, електронних бібліотек (Electronic Libraries, Repositories) та наукометричних баз даних (Scientometric Data Bases);

− розвиток користувальних характеристик Інтернету людей (Internet of People — IoP), розгортання топології широкосмугових високошвидкісних каналів електронних комунікацій (Broadband Communication Channels), систем формування ІКТ-просторів бездротового доступу користувачів до електронних даних (Cordless Access to Digital Data, WiFi, Bluetooth, Cellular Networks);

− формування Інтернету речей (Internet of Things — IoT), розвиток його програмноапаратних засобів, зокрема мікропроцесорних, та інтеграційних платформ, для забезпечення налаштування, управління та моніторингу електронних пристроїв за допомогою сучасних телекомунікаційних технологій;

− розвиток робототехніки (Robotics), робототехнічних систем, зокрема, 3D-принтерів і 3D-сканерів;

− розвиток систем захисту даних в інформаційних системах та протидія кіберзлочинності (Data Security and Counteraction of Cybercriminality);

− розвиток індустрії виробництва програмних засобів (Software Development Industry), зокрема, видання електронних освітніх ресурсів;

− забезпечення сумісності ІКТ-засобів та ІКТ-додатків, побудованих на різних програмно-апаратних платформах (Compatibility);

− розвиток мереж постачальників ІКТ-послуг (ринку ІКТ-аутсорсерів), передусім хмарних сервісів (Cloud Services), та мережі Центрів опрацювання даних (Computing Center Network) [1].

Відомі системи управління освітнім процесом орієнтовані на підтримку основних функцій навчання (особливо в дистанційній формі) і не завжди охоплюють такі комунікаційні процеси планування, виконання, навчання, аналізу, звітування та контролю. Крім того, серед відомих систем управління навчанням, як правило відокремлюють системи дистанційного навчання та моніторингу якості. На нашу думку, тільки комплексні електронні системи можуть стати ефективною інформаційною підтримкою для всіх категорій користувачів системи – від здобувача освіти до керівника навчального закладу. Саме це обумовило вибір та актуальність тематики досліджень.

Однак базовою для всіх інших функцій інформатизації навчального закладу є функція отримання, фіксації, зберігання та перетворення

інформації. Ця функція є ширшою у зв'язку з тим, що інформація потрібна не тільки для прийняття управлінських рішень. Саме ця функція створює умови для реалізації ще однієї важливої функції інформатизації навчального закладу — задоволення інформаційних потреб учнів, студентів, працівників, потенційних споживачів освітніх послуг, працівників інших освітніх установ та структур управління освітою.

Серед важливих компонентів інформатизації освіти є розроблення програмного забезпечення. Програми, які використовують у закладах освіти, поділяють на такі програмні засоби: навчальні (скеровують навчання з огляду на наявні знання та індивідуальні здібності студентів, а також сприяють засвоєнню нової інформації); діагностичні (тестові – призначені для діагностування, перевірки, оцінювання знань, умінь, здібностей студентів); тренувальні (розраховані на повторення закріплення пройденого навчального матеріалу); бази даних (сховища інформації з різних галузей знань, у яких за допомогою запитів на пошук по різних областях знань знаходять необхідні відомості); імітаційні (представляють певний аспект реальності за допомогою параметрів для вивчення його основних структурних чи функціональних характеристик); моделюючі (відображають основні елементи і типи функцій, моделюють певну реальність); інструментальні (забезпечують виконання конкретних операцій, тобто оброблення тексту, складання таблиць, редагування графічної інформації) [2].

На разі Міністерство освіти і науки України активно приєднується до проєктів цифрової трансформації у ключових сферах. Система управління проєктами від Мінцифри налічує вже 94 проєкти цифровізації в Україні за різними напрямами. Цифровізація вже відіграла важливу роль у сфері освіти і науки України. Їх ціль – щоб всі освітні послуги стали більш доступними та контрольованими. Реалізація цих проєктів передбачає впровадження цифрових сервісів в освіту і науку, автоматизацію освітніх та управлінських процесів

Висновки. Провівши аналіз інформаційних систем управління навчальним процесом та систем автоматизації та моніторингу в освітній діяльності, можна зробити висновок, що перевагами універсальних систем є простіше початкове налаштування, яке потребує лише наявності підключення до мережі Internet, відсутність потреби адміністрування бази даних з боку користувача. Технологічні процеси у таких системах вибудувані згідно з вимогами і нормативними документами Міністерства освіти і науки. Однак у жертву широкомасштабності та універсальності була віддана продуманість окремих специфічних функцій та зручності користувача. Натомість спеціалізовані електронна системи управління потребують спеціального адміністрування, але це дозволяє їм бути більш гнучкими до будь-яких потреб закладу освіти. Значною перевагою цієї системи є те, що всі модулі використовують єдину базу даних як викладачів, так і здобувачів освіти. Також система спонукає персонал до підвищення виконавчої дисципліни, тому що не дозволяє довільно змінювати вихідну

інформацію, створює необхідність використання сучасних інструментів навчання та комунікацій (корпоративної пошти, чату, науково-освітньої спільноти) тощо.

Результати дослідження дозволяють сформувати такі рекомендації:

1. Створення електронної системи управління навчальним процесом повинно враховувати цілі та завдання аудиторії користувачів (студентів, викладачів, співробітників, адміністрації закладу);

2. Впровадження комплексної електронної системи управління навчальним закладом буде дійсно ефективним при умові технічної, програмної та організаційної підтримки.

Література:

1. Биков В.Ю. Сучасні завдання інформатизації освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. № 1 (15). Режим доступу: http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt.

2. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М.М. Фіцула. – К. : «Академвидав», 2006. – 352 с.

Луньова О. К.
к.і.н., доцент кафедри ЗЕТ та ЕП,
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна

Мануілова К. В.
д.н.держ.упр., доцент кафедри права та публічного управління
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ІЗ СЕКТОРОМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ

Південний регіон відзначається активністю у діяльності громадських організацій. Одеська область посідає четверте місце в Україні за кількістю зареєстрованих на її території неприбуткових організацій й перше місце серед південних регіонів. Як свідчать статистичні відомості надані аналітиками платформи Опендатабот, на Одещині нараховується 12181 неприбуткова організація [1]. Серед усіх неприбуткових установ найбільше громадських об’єднань – 57497 або 27,5% від загальної кількості. Одеська область увійшла до п’ятірки лідерів за кількістю неприбуткових організацій.

Кількість благодійних організацій в Україні зросла на 74% від початку повномасштабного вторгнення, утім загальна кількість неприбуткових організацій, до яких входять і благодійні, майже не змінилась. Наразі в

Україні діють 208 тисяч 385 неприбуткових організацій серед яких благодійних - 20 тисяч 671.

Практичний досвід взаємодії громадських організацій із сектором публічного управління в Одеському регіоні демонструє як успіхи, так і виклики. Одеський регіон є прикладом місця, де громадські організації активно працюють над різними соціальними, економічними та екологічними питаннями, співпрацюючи з місцевою владою для досягнення спільних цілей.

Взаємодія відбувається за наступними напрямками:

- проекти з підвищення ефективності самоврядування;
- захист прав людини та підтримка розвитку громадянського суспільства;
- незалежність та активність громадських організацій.

У відповідності до Міської цільової програми сприяння розвитку громадянського суспільства міста Одеси на 2021-2023 роки громадські організації активно долучилися до конкурсу з відбору програм (проєктів, заходів) які опікуються питаннями осіб з інвалідністю, та конкурс з відбору програм (проєктів, заходів) громадських організацій ветеранів міста Одеси, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка з бюджету Одеської міської територіальної громади [2].

Діючі громадські організації проявляють незалежність та активність, що дозволяє їм ефективно впливати на урядові структури та контролювати їх діяльність. Такий діалог сприяє підвищенню ефективності державного управління та сприяє розвитку громадянського суспільства в Одеському регіоні.

Можемо виокремити напрямки практичної допомоги, яка реалізується в регіоні за допомогою громадських організацій:

- гуманітарна допомога та підтримка переселенців: в умовах воєнного стану Одеський регіон став важливим пунктом для переселенців із зони бойових дій. ГО активно співпрацюють з місцевою владою для забезпечення житлом, харчуванням та медичною допомогою. Як приклад, ГО «Волонтерська сотня Доброволець» співпрацює з Одеською міською радою для надання гуманітарної допомоги переселенцям, громадська організація «Мрія вільних людей» допомагає ЗСУ – роблять маскувальні сітки. В Одесі створено Гуманітарний волонтерський цент Одеса на базі ГО «Адвокація міста». Він займається наданням гуманітарної допомоги для цивільного населення, ЗСУ та територіальної оборони [3].
- екологічні ініціативи: громадські організації працюють над збереженням природних ресурсів та боротьбою зі змінами клімату. Місцева влада підтримує ці ініціативи через спільні програми та заходи. Громадська організація «Зелена Одеса» проводить спільні акції з місцевою владою для прибирання пляжів та парків;
- освітні та культурні проекти: ГО, що займаються освітою та культурою, співпрацюють з місцевими адміністраціями для проведення заходів, семінарів та тренінгів. Прикладом може служити проект «Відкриті

двері» в рамках якого організовуються освітні програми для дітей та молоді за підтримки Одеської обласної державної адміністрації.

В умовах воєнного стану у громадах південного регіону створено ресурсні центри для неурядового сектору, які працюють на рівні невеликих громад Одеської, Миколаївської та Херсонської, а також Одеської областей.

На території Одеської області такий центр створено на базі Ренійської громади – Ренійський ресурсний центр, який координує Марія Пісковець [1]. Метою таких центрів надання правової, інформаційної та експертної допомоги з питань діяльності неурядових організацій, громадських активістів та волонтерів. Завданням ресурсних центрів також є збір інформації про наявні громадські організації, благодійні фонди, бізнес-асоціації та неформалізовані ініціативні групи, а також про напрямки їх діяльності.

Як інформує пресслужба Одеської обласної організації ВГО «Комітет виборців України, отримані дані будуть використані для картування місцевого неурядового сектору, що допоможе мешканцям громад та місцевій владі краще орієнтуватись в послугах цих організацій, а також посилить комунікацію та співпрацю в громадському середовищі. Картування неурядового сектору здійснюється в цільових регіонах та громадах ресурсних центрів, зацікавлені організації запрошуються заповнити невеликий опитувальник.

Не зважаючи на позитивні тенденції у співпраці громадських організацій та органів публічної влади в Одеському регіоні виокремимо проблеми які виникають під час її реалізації:

- бюрократія та адміністративні перешкоди
- складність бюрократичних процедур часто перешкоджає ефективній взаємодії між ГО та владою. Приклад: ГО "Демократичні ініціативи" зазначає про труднощі в отриманні дозволів на проведення громадських заходів через складні адміністративні процедури.
- нестача фінансування. Обмежене фінансування з боку держави впливає на можливості реалізації спільних проектів. Приклад: ГО "Соціальна допомога" зазначає про недостатнє фінансування програм соціальної підтримки від місцевої влади.
- комунікаційні бар'єри. Відсутність налагодженої комунікації між ГО та органами публічного управління може призводити до дублювання зусиль або неправильного розподілу ресурсів. Приклад: Недостатня координація між різними ГО та місцевими органами влади під час розподілу гуманітарної допомоги.

Отже, пропонуємо можливі рекомендації для покращення співпраці:

- зміцнення координації та комунікації
- впровадження регулярних зустрічей та обговорень між ГО та представниками влади для узгодження дій та планування спільних проектів.
- спрощення бюрократичних процедур. Розробка спрощених механізмів для отримання дозволів та підтримки проектів ГО.
- залучення додаткових ресурсів. Пошук додаткових джерел

фінансування, включаючи міжнародні гранти та донорську допомогу, для підтримки спільних ініціатив.

Отже, в умовах воєнного стану в Україні громадські організації активізують свою діяльність: координують допомогу ветеранам, проводять збір коштів для відновлення країни, засновують аналітичні центри, збирають та поширюють інформацію, проводять просвітницьку діяльність. В умовах воєнного стану розроблено механізми співпраці громадських організацій та органів публічного управління з метою оперативного реагування на потреби часу.

Література:

1. *Реєстр неприбуткових установ та організацій. URL: https://opendatabot.ua/open/non-profit-organizations* (дата звернення 15.11.2024 р.)

2. *В Одесі стартує конкурс програм громадських організацій URL: https://omr.gov.ua/ua/news/232102/*(дата звернення 12.11.2024 р.)

3. *Суспільне Одеса URL: https://suspilne.media/odesa/373130-kvadrokopteri-sitki-avto-ta-aptecki-aki-organizacii-v-odesi-dopomagaut-zsu/* (дата звернення 15.11.2024 р.)

4. *У громадах Півдня України проводять картування місцевого неурядового сектору URL: https://gurt.org.ua/news/informator/98497/* (дата звернення 10.11.2024 р.)

Макуха С. М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри ЗЕТ та ЕП
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна.

ПРІОРИТЕТИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під цифровізацією публічного управління та адміністрування розуміють таку форму його організації, яка зорієнтована на задоволення потреб громадян та забезпечує підвищення ефективності, відкритості і прозорості в роботі органів державної влади та органів місцевого самоврядування, забезпечує можливість участі громадян у творенні і реалізації політики. З лютого 2022 року через бойові дії в Україні кардинально змінилися умови і вимоги до роботи системи публічного управління та адміністрування. Тому не випадкова увага науковців до проблем цифровізації цієї сфери. На сьогоднішній день в Україні вже достатньо зроблено, але залишається ще багато проблемних питань, що робить актуальним дослідження даної сфери.

У 2016 році в Україні при фінансуванні ЄС було запущено проект EGOV4UKRAINE під егідою програми «U-LEAD з Європою». У межах зазначеного проєкту з метою покращити обмін даними між державними органами було впроваджено дві системи електронних послуг – система «Трембіта» та Програмний комплекс автоматизації центрів надання адміністративних послуг, інформаційна система «Вулик» [1]. Під час подальшої роботи, на початку вересня 2019 року в Україні була створена «Коаліція цифрової трансформації». Діяльність коаліції спрямована на консолідацію та координацію ініціатив і зусиль всіх партнерів у галузі цифрового розвитку та інтеграції України до Європейського цифрового простору. Аналогічні національні цифрові коаліції вже створені у 23 європейських країнах [2].

У 2020 р. в Україні було прийнято Закон «Про електронні комунікації» [3]. В цьому законі визначено правові та організаційні основи державної політики у сферах електронних комунікацій. В подальшому, в межах виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, було запущено проєкт-продовження під назвою EU4DigitalUA (2020-2024 рр.). Проєкт фінансується Євросоюзом та реалізується Академією електронного врядування у тісній співпраці з Міністерством цифрової трансформації України. Сьогодні роботу, що була розпочата EU4DigitalUA продовжує проєкт DT4UA («Підтримка цифрової політики в Україні» (2021-2024 рр.). Цей проєкт підтримує цифрову трансформацію України, сприяє розвитку електронного урядування, а також допомагає розробляти ефективні та доступні державні послуги для українських громадян і бізнесу. Завдяки цьому проєкту мільйони українців, які страждають від війни, можуть безпечно та ефективно взаємодіяти з державою та отримувати важливі е-послуги, як в Україні, так і за її межами.

Усього за період повномасштабної війни в Україні було впроваджено близько 70 цифрових сервісів, а також ряд цифрових інструментів у проекті «Дія», користувачами якого на сьогодні є близько 20 млн. громадян України [4]. «Дія» (Держава і Я) як національна платформа електронних послуг інтегрує такі послуги, як оформлення документів, реєстрація бізнесу, податкові та соціальні послуги. Сьогодні в Україні реалізуються такі проєкти, як: Дія. Цифрова освіта; Дія. Бізнес; Безпека дітей в Інтернеті; Е-резидентство; Дія City; Євроінтеграція; Ноутбук кожному вчителю; Віртуальні активи; Дія Центр, єВідновлення – державна програма допомоги для власників пошкодженого та знищеного житла та багато інших [5]. Серед основних переваги «Дії» виділяються наступні. По-перше, Громадяни можуть отримувати доступ до документів і послуг через мобільний додаток або вебпортал. Доступні цифрові версії паспортів, посвідчень водія, студентських квитків тощо. По-друге, завдяки «Дії» скорочується час на виконання адміністративних процедур, а також знижується навантаження на фізичні відділення. По-третє, Дія використовує сучасні стандарти захисту даних, що забезпечує безпечне зберігання та обробку особистої інформації.

Впровадження сучасних цифрових технологій у публічній сфері під час війни дає змогу формувати свого роду «персоніфікований» набір пропозицій, які можуть бути унікальними та цікавими конкретному споживачу – від громадянина до регіону. В такій системі споживач публічних послуг сприймається як мобільний, активний партнер, який потребує швидкої відповіді на запити та своєчасного задоволення цих запитів максимально зручними та безпечними способами [6].

Важливим інструментом вимірювання процесів інформатизації та цифровізації є Індекс цифрової трансформації регіонів. Зараз він визначається у 24 регіонах країни. Такий індекс містить 8 субіндексів, 28 індикаторів та 88 показників. За даними Міністерства цифрової трансформації України станом на 21 квітня 2024 року Індекс у межах України в середньому становить 0,632 бала. Найвище значення зафіксовано в Дніпропетровській (0,908), Львівській (0,891) та Полтавській (0,833) областях [7]. Міністерство цифрової трансформації України серед пріоритетних цілей у сфері цифровізації визначило, що 100 % публічних послуг мають бути доступні громадянам та бізнесу онлайн; 95 % населення, соціальних об'єктів і головних автошляхів повинні мати покриття швидкісним інтернетом; 6 млн. українців мають бути залучені до програми розвитку цифрових навичок; доля ІТ у ВВП країни має сягати 10% [8].

Під час війни відбувається зростання ролі цифрових технологій, які перетворюються на гнучкий інструмент забезпечення економічної стійкості держави, надають можливість максимально уникнути помилок в роботі державних органів. Умови воєнного стану формують нові виклики в цій сфері тому, що помилки в роботі органів влади є дуже болісними і стосуються життя людей, здоров'я їх рідних і близьких та умов існування. Крім того, значний вплив здійснює масштабність подій, що відбуваються, вони стосуються майже кожного громадянина України як в середині країни, так і за її межами. Окремі регіони через бойові дії перебувають в особливих умовах де людям не зручно відвідувати державні установи і тому є попит на отримання послуг дистанційно. Також, відбувається скорочення фінансування програм цифровізації. Так, кошти, що були передбачені у Державному бюджеті на 2022 рік за бюджетними програмами «Національна програма інформатизації», «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію заходів, спрямованих на підвищення доступності широкосмугового доступу до Інтернету в сільській місцевості» та деяких інших, в повному обсязі спрямовано до резервного фонду державного бюджету. В таких умовах вкрай гостро постає питання пошуку та залучення фінансових ресурсів, грантів та вибудовування схем фінансування проєктів цифровізації в публічному управлінні та адмініструванні.

Повномасштабне вторгнення в Україну виявило критичну роль цифрової трансформації економіки в забезпеченні стабільності та гнучкості української держави в умовах воєнного часу. Пріоритетами вітчизняної політики цифрової трансформації є пошук можливих нестандартних рішень для ефективного вирішення проблем державного управління через

формування єдиного цифрового ринку з ЄС та наближення структури цифрового сектору України до вимог війни та нових реалій повоєнного періоду. Реалізація програм цифровізації публічного управління та адміністрування дозволить підвищити ефективність, прозорість та доступність державних послуг для громадян.

Література:

1. Антонова О., Серьогін С., Літвінов О., Кривенкова Р. Цифрова трансформація публічного сектора в забезпеченні регіонального партнерства. Аспекти публічного управління Том 11 № 3 2023. С. 93. URL: http://surl.li/aehixz (дата звернення 1.12.2024 р.).

2. Офіційний сайт Сайт Cyber.academy. URL: http://surl.li/vjvsjf (дата звернення 1.12.2024 р.).

3. «Про електронні комунікації». Закон України. Документ 1089-IX, поточна редакція від 08.11.2024 р. URL: http://surl.li/soufna (дата звернення 2.12.2024 р.)].

4. Пічкурова З. Розвиток цифрової економіки України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство, (58). 2023. URL: http://surl.li/afuspb (дата звернення 3.12.2024 р.).

5. Офіційний сайт Міністерства цифрової трансформації в Україні. URL: https://thedigital.gov.ua/projects (дата звернення 3.12.2024 р.).

6. Антонова О., Серьогін С., Літвінов О., Кривенкова Р. Цифрова трансформація публічного сектора в забезпеченні регіонального партнерства. Аспекти публічного управління Том 11 № 3 2023. С. 91-101. URL: http://surl.li/aehixz (дата звернення 1.12.2024 р.).

7. Індекс цифрової трансформації регіонів України 2023. Цифрова громада. URL: http://surl.li/ijjabh. (Дата звернення 4.12.2024 р.).

8. Сайт Міністерства цифрової трансформації України. URL: http://surl.li/xoskix (дата звернення 5.12.2024 р.).

Сухова Т. Л.
ст. викл. кафедри ЗЕТ та ЕП
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна.

ПУБЛІЧНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ КРІТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Публічний сектор економіки України — це частина економіки, яка знаходиться під контролем держави і включає різні організації та установи, що надають громадські послуги або здійснюють управління національними ресурсами. відповідно до глобальних та внутрішніх викликів. В умовах повномасштабного вторгнення критерії ефективності публічного сектору в Україні набувають деякі особливості.

Ефективність публічного сектору України у воєнний час є багатогранним та складним питанням. Незважаючи на важкі виклики, український державний апарат продемонстрував певний ступінь гнучкості та здатності адаптуватися до умов, що змінюються. Питання ефективності можна розглядати через кілька ключових аспектів.

Якість та доступність державних послуг.

Одним із основних критеріїв ефективності публічного сектору в сучасних умовах військового стану є якість та доступність державних послуг. Це включає як соціальні, так і економічні послуги, що надаються громадянам і бізнесу[1, с. 75]:

-доступність: здатність громадян отримати необхідні послуги без значних часових витрат чи складних бюрократичних процедур, бажано за принципом «єдиного вікна».

-якість: відповідність стандартам та очікуванням населення, оперативність та точність надання послуг.

-інновації: впровадження цифрових технологій та модернізація інфраструктури для покращення якості послуг (наприклад, електронні державні послуги).

Ефективність використання державних ресурсів.

Одним із ключових аспектів є раціональне використання бюджетних коштів та інших державних ресурсів. Одним із найбільш критичних аспектів є управління бюджетом в умовах війни. Україна зіткнулася з різким скороченням доходів (наприклад, від податків, експорту та інших джерел) за потреби значного збільшення видатків на оборону та гуманітарну допомогу[2,с.14–18]. Тим не менш, міжнародна підтримка, зокрема кредити та гранти від ЄС, США та інших країн, а також активне використання міжнародних фінансових інституцій дозволили зберегти фінансову стійкість в умовах економічної кризи. Основні елементи даного критерію:

-бюджетна дисципліна: мінімізація неефективних витрат, а також контроль за корупцією та зловживаннями.

-оцінка впливу: проведення аналізу ефективності державних витрат та їх впливу на економіку та суспільство.

-ресурсна ефективність: оптимізація використання природних та людських ресурсів у державних програмах.

Прозорість та підзвітність. Державні органи України з перших днів війни організували масове переміщення мільйонів біженців усередині країни та за кордоном, а також розгорнули гуманітарну допомогу нужденним. В умовах руйнування інфраструктури державні служби активно використовували місцеві та міжнародні ресурси для забезпечення нормальної життєдіяльності населення. У цій сфері велику роль відіграла місцева влада, волонтерські організації, а також міжнародні донори.

Важливим критерієм є прозорість та підзвітність державних інститутів. Його елементи:

Відкритість даних: доступність інформації про діяльність державних органів для громадян та ЗМІ.

Контроль та аудит: наявність ефективних систем моніторингу, контролю та аудиту за витрачанням публічних коштів.

Боротьба з корупцією: наявність інститутів та механізмів, спрямованих на запобігання та припинення корупційних схем. Невизначеність та кризові умови неминуче ставлять перед державним апаратом додаткові виклики, пов'язані з можливою корупцією та управлінськими збоями. Незважаючи на ці проблеми, за роки війни Україна спромоглася покращити антикорупційні механізми, що було визнано міжнародною спільнотою. Створення антикорупційних органів, реформи у судовій системі та зусилля щодо підвищення прозорості державного управління стали важливим елементом боротьби з корупцією[3].

Ефективність державного управління. Військова ефективність публічного сектору на прикладі Міністерства оборони, Служби безпеки України, Нацгвардії та інших структур можна вважати досить високою, особливо з огляду на швидкість мобілізації ресурсів, організацію оборони та управління ресурсами в умовах війни. Важливим моментом стала тісна співпраця із західними союзниками, яка допомогла Україні не лише посилювати свою армію сучасною зброєю, а й оперативно адаптуватися до нових умов війни.

Ефективне управління - це здатність органів державної влади вирішувати завдання з мінімальними витратами та в оптимальні терміни.

Децентралізація: передача частини повноважень на місцеві рівні влади для підвищення оперативності та обліку місцевих особливостей.

Оптимізація держслужби: підвищення професіоналізму та компетентності державних службовців.

Антикризове управління: здатність органів влади швидко реагувати на кризові ситуації (наприклад, у разі воєнних дій чи економічних потрясінь).

Вплив на соціальну та економічну стабільність. Державні органи України з перших днів війни організували масове переміщення мільйонів біженців усередині країни та за кордоном, а також розгорнули гуманітарну допомогу нужденним. В умовах руйнування інфраструктури державні служби активно використовували місцеві та міжнародні ресурси для забезпечення нормальної життєдіяльності населення. У цій сфері велику роль відіграла місцева влада, волонтерські організації, а також міжнародні донори.

Громадський сектор відіграє важливу роль у підтримці соціального та економічного порядку в країні.

Підтримка вразливих груп населення: реалізація програм соціального захисту, пенсійного забезпечення, охорони здоров'я та освіти.

Стимулювання економіки: використання громадського сектора для стимулювання зростання економіки через інвестиції, розвиток інфраструктури та підтримку малого та середнього бізнесу.

Створення робочих місць: зниження рівня безробіття через створення державних робочих місць та сприяння зайнятості.

Інновації та сталий розвиток. Одним із найяскравіших прикладів ефективності державного апарату є використання технологій для управління. Україна активно розвиває цифровізацію державних послуг, впроваджуючи такі інструменти, як Дія — електронні документи, держпослуги через інтернет, онлайн-голосування та інші форми взаємодії з громадянами. В умовах війни це дозволило частково компенсувати відсутність фізичної присутності державних структур у місцях, що постраждали від бойових дій.

В останні роки державний сектор України починає приділяти увагу питанням сталого розвитку та інновацій[4]:

Екологічна стійкість: використання «зелених» технологій, розвиток відновлюваних джерел енергії та боротьба зі зміною клімату.

Цифровізація: впровадження цифрових рішень на управління, освіту, охорону здоров'я та інші сфери.

Інноваційні проекти: підтримка стартапів та технологічних компаній, розвиток досліджень та розробок.

Реакція на внутрішні та міжнародні загрози. Одним із ключових елементів роботи публічного сектору є забезпечення внутрішньої безпеки, стримування загроз та управління кризами. У цьому контексті публічний сектор України продемонстрував здатність швидко реагувати на погрози, такі як кібератаки, диверсії та внутрішні конфлікти. Міністерство цифрової трансформації та інші відомства активно працювали над забезпеченням кібербезпеки.

Міжнародні стандарти та співробітництво. Одним із найважливіших факторів успіху України у війні стала її дипломатична взаємодія з міжнародними партнерами. Публічний сектор, включаючи Міністерство закордонних справ, активно будував коаліції, залучав допомогу, проводив дипломатичну роботу на міжнародній арені для отримання підтримки у військовій, економічній та гуманітарній сферах. Безліч санкцій проти Росії та допомога Україні стали результатом успішної роботи публічних структур на світовому рівні.

Для України важливим аспектом є відповідність міжнародним стандартам та співпраця з міжнародними організаціями:

Угоди з ЄС та міжнародними фінансовими інститутами: виконання вимог, пов'язаних із підписанням угод з ЄС, МВФ та іншими міжнародними організаціями, що сприяє модернізації та реформуванню державного сектору[5,с.56].

Підтримка зовнішньої допомоги: ефективне використання зовнішніх грантів та кредитів для реалізації пріоритетних проектів.

Висновок.

Публічний сектор економіки України в даний час проходить через значні зміни та реформи, спрямовані на підвищення його ефективності. виконання зовнішніх зобов'язань, що сприяє подальшому покращенню стану економіки та соціальної сфери країни.

Таким чином, незважаючи на надзвичайні умови, публічний сектор України у воєнний час показав високий рівень адаптивності та ефективності у різних сферах. Однак, як і в будь-якій державі, існує безліч викликів, які потребують подальшого покращення — це і боротьба з корупцією, і зміцнення внутрішніх інститутів, і забезпечення стійкості економічної та соціальної систем.

Література:

1. *Ємельяненко Л. М. Макроекономічна оцінка Ролі публічного сектору Національної економіки. К.: КНЕУ. 2017. 127с.*
2. *Дума О.І. Ефективність публічного адміністрування в Україні: проблеми та виклики. Ефективна економіка. 2017. № 3. С.14–18.*
3. *Концепція реформування публічної адміністрації в Україні. URL: http://www.pravo.org.ua/files/stat/Concept_public_administration.pdf* (дата звернення 3.12.2024 р.)
4. *Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. Нова державна служба: європейська модель належного управління для України URL: http://www.center.gov.ua/pres-tsentr/materiali/item/1873* (дата звернення 2.12.2024 р.)
5. *Chandler J.A. Local government today. Manchester: Manchester University Press. 2009. 224p.*

Петренко О.П.
к. е. н, доцент
кафедри економічної теорії і економіки підприємства
Одеський державний аграрний університет
м. Одеса, Україна

Конопельська О.В.
магістр спеціальності Економіка
Одеський державний аграрний університет
м. Одеса, Україна

ЦИРКУЛЯРНА ЕКОНОМІКА ЯК МОДЕЛЬ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Циркулярна економіка є важливою частиною сучасного світового тренду на сталий розвиток, спрямованого на мінімізацію відходів та оптимізацію використання ресурсів [1,2]. В умовах вичерпності природних ресурсів та необхідності скорочення екологічного сліду, переробка та повторне використання матеріалів стають критично важливими інструментами для економіки замкненого циклу. Цей підхід дозволяє створювати продукцію з меншими витратами ресурсів, а також знижує обсяги відходів, які забруднюють довкілля.

Ключовими принципами циркулярної економіки є зменшення використання первинних матеріалів, відновлення ресурсів, переробка, поновлення та ремонт. Дані підходи дозволяють досягати повторного використання матеріалів та запобігати виникненню відходів, що є актуальним для повоєнної України.

Відходи котрі не переробляються та не утилізуються становлять серйозну загрозу для здоров'я людей, природи та екосистеми загалом. Забруднюючі відходи, такі як пластик, важкі метали, хімічні сполуки та інші токсини, можуть тривалий час залишатися в природі та негативно впливати на всі форми життя (рис.1).

Повторне використання матеріалів — один із найбільш ефективних способів зменшення навантаження на екосистему та менш затратний. Основним прикладом є використання вторинної сировини у виробництві, наприклад, перетворення відходів пластика на нову продукцію. Ефективні технології, такі як сортування та очищення, дозволяють оптимізувати процес і зменшити витрати. Переробка матеріалів є наступним кроком для створення ресурсозберігаючої економіки. Вона охоплює фізичне чи хімічне перетворення відходів на нові матеріали чи продукти.

У світі набувають популярності інноваційні підходи до переробки. Наприклад, механічне та хімічне розкладання пластикових відходів дозволяє видобути цінні компоненти для вторинного використання. Ще одним перспективним напрямом є біорозкладання з використанням ферментів, що сприяє розкладанню пластика, а також виробництво нових біоматеріалів з відходів органічного походження [3].

Інноваційні технології переробки, такі як пироліз та газифікація, дозволяють отримувати енергію та вторинну сировину з відходів [4].

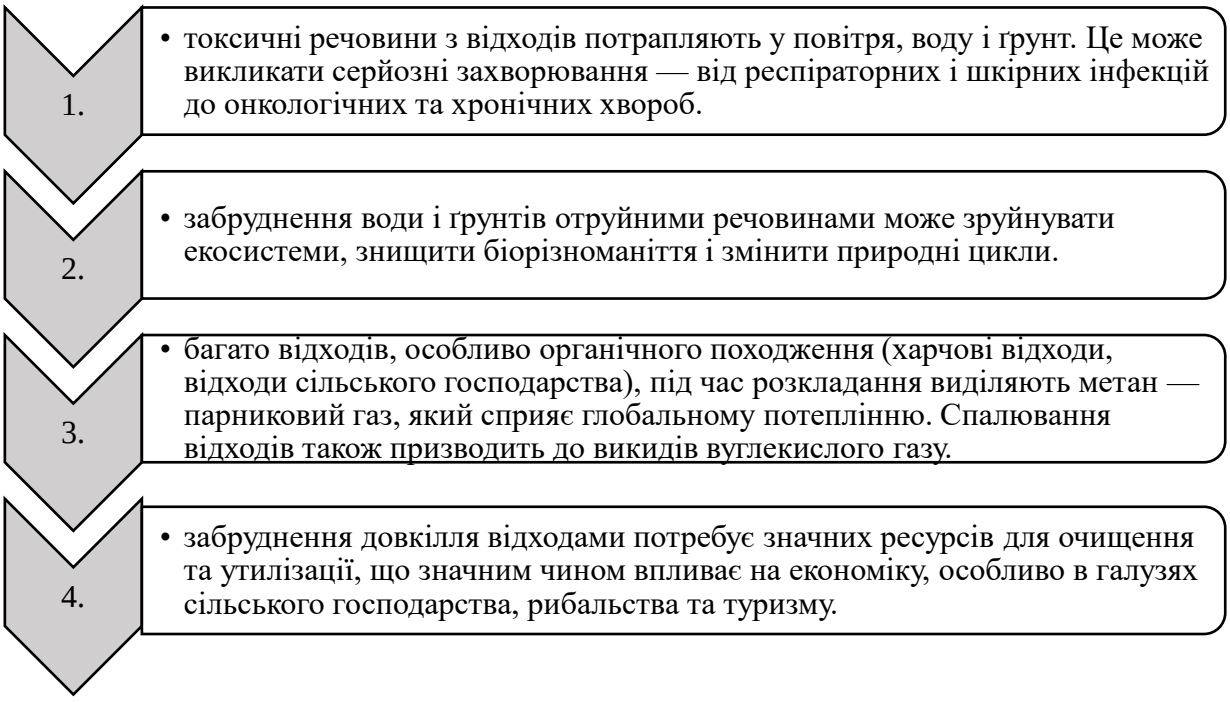

Рис.1. Негативний вплив відходів на навколишнє середовище

Крім того, 3D-друк з використанням перероблених матеріалів стає важливим інструментом для створення продукції, що зменшує потребу у використанні нових ресурсів.

Впровадження принципів циркулярної економіки (рис. 2) надає низку соціальних, економічних і екологічних переваг. До основних вигод можна віднести:

- Екологічну стабільність: скорочення відходів, зменшення викидів CO_2 та збереження природних ресурсів.
- Економічну вигоду: зменшення витрат на сировину та зниження залежності від нестабільних ринків [5].
- Соціальну цінність: створення нових робочих місць у галузях переробки та інноваційних екотехнологій.

Рис. 2. Основні принципи циркулярної економіки

В умовах сучасної екологічної кризи та виснаження природних ресурсів питання раціонального використання матеріалів і зниження обсягу відходів стають все більш актуальними. Застосування екологічно спрямованих підходів є важливим кроком на шляху до створення циркулярної економіки, де кожен ресурс використовується максимально ефективно і з найменшим впливом на природу. Повторне використання, переробка, ремонт, поновлення матеріалів, використання відновлюваних ресурсів, управління життєвим циклом продуктів, а також оренда та спільне використання дають змогу знизити екологічне навантаження та сприяти збереженню природних ресурсів. Реалізація цих стратегій на практиці допомагає не лише економити ресурси та скорочувати витрати, а й покращує якість життя людей, підтримуючи баланс між економічним розвитком і турботою про навколишнє середовище.

Для ефективного впровадження циркулярної економіки необхідно розвивати відповідну інфраструктуру, інвестувати в інноваційні технології переробки та підвищувати екологічну обізнаність суспільства. Завдяки комплексному підходу циркулярна економіка може стати важливим інструментом для збереження природних ресурсів, захисту довкілля та

забезпечення сталого розвитку, що гарантує кращу якість життя для теперішніх та майбутніх поколінь.

Література:

1. Кришталевич М., Петренко О.П. Модель циркулярної економіки як одна зі сталих економічних бізнес-моделей. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Бізнес-моделі для сталого розвитку: виклики та цифрова трансформація» (м. Харків, 15-16 лютого 2024 р.), Харків, 2024. С. 199-202. URL: https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/bb014753-d318-46fe-8531-d5e451916816/content (дата звернення 04.11.2024)

2. Петренко О.П. Зелена революція в аграрному секторі: шлях до сталого економічного розвитку. Економіка харчової промисловості. 2023. Том 15 № 2. С.38-43. URL: https://journals.ontu.edu.ua/index.php/fie/article/view/2674/2836

3. KF Systems (2023). How to dispose of plastic https://kf-systems.com.ua/blog/yak-utilizuyut-plastik Accessed 2 November 2024.

4. ECOBUSINESS (2017) Спалювання відходів: вигоди і обмеження https://ecolog-ua.com/articles/spalyuvannya-vidhodiv-vygody-i-obmezhennya

5. Шабатура Т.С., Шевченко А.А., Петренко О.П., Галицький О.М. Побічні продукти виробництва зерна є екологічним та економічним рішенням енергетичної кризи. 2024. 114. URL: https://www.bio-conferences.org/articles/bioconf/pdf/2024/33/bioconf_icabee2024_01019.pdf (дата звернення 16.11.2024)

Шевченко А.А.
к.е.н., доцент
Одеський державний аграрний університет
м. Одеса, Україна

Сімекчі А. Ф.
здобувачка 4 курсу
спеціальності 051 «Економіка»
Одеський державний аграрний університет
м. Одеса, Україна

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ВІДНОВЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Сільське господарство — один із ключових секторів економіки України, що забезпечує продовольчу безпеку та значний внесок у ВВП країни. У процесі повоєнного відновлення сільських територій цей сектор

відіграє особливу роль, оскільки може сприяти стабілізації економіки, створенню робочих місць і розвитку інфраструктури.

Сільськогосподарська кооперація — це форма добровільного об’єднання фермерів з метою підвищення економічної ефективності, забезпечення кращих умов реалізації продукції та доступу до ресурсів. Кооперативи можуть бути виробничими, збутовими, споживчими та кредитними; їх діяльність ґрунтується на принципах демократичного управління, економічної участі членів та рівності.

Кооперація є ефективним інструментом розвитку сільських територій завдяки кільком ключовим факторам. По-перше, вона дозволяє малим виробникам об'єднувати ресурси, оптимізуючи витрати на виробництво та збут продукції. Це особливо важливо для України, де велика частка господарств має невеликі розміри, що ускладнює їх конкуренцію з великими агрохолдингами. Кооперативи сприяють підвищенню економічної стійкості малих виробників, об’єднуючи їх для спільного вирішення проблем і виходу на ринок, що дозволяє залучати інвестиції та створювати нові робочі місця. Також кооперативи підтримують розвиток інфраструктури та місцевої економіки, посилюючи доступ до фінансування, спільних виробничих потужностей і сучасних технологій[1] .

Крім того, кооперативи сприяють соціальному згуртуванню сільських громад, оскільки базуються на принципах демократичного управління і рівноправності, що дозволяє залучати мешканців до активної участі в житті громади. Вони також відіграють важливу роль у стабілізації цін на сільськогосподарську продукцію, забезпечуючи продовольчу безпеку і знижуючи залежність місцевих фермерів від коливань ринкових цін. Завдяки цьому кооперативи стають не тільки економічним, а й соціальним інструментом розвитку сільських територій ь[2].

За даними Державної служби статистики України, станом на 2022 рік в Україні налічується близько 1000 сільськогосподарських кооперативів, що представляють різні галузі сільського господарства. Переважна більшість кооперативів спеціалізується на виробництві молочної продукції, зернових і олійних культур, а також на переробці сільськогосподарської сировини. Це пов'язано з традиційною спеціалізацією сільського господарства України на експортно орієнтованих галузях, де кооперація допомагає малим і середнім виробникам об’єднувати зусилля для виходу на міжнародний ринок.

Географічний розподіл кооперативів також нерівномірний: найбільша їх концентрація спостерігається у західних та центральних областях України, де традиційно сильний кооперативний рух, а також існують сприятливі умови для розвитку сільського господарства та взаємодії між фермерами. Наприклад, Львівська, Вінницька та Тернопільська області мають найбільшу кількість кооперативів, що займаються молочним та овочевим виробництвом. Це пояснюється тим, що ці регіони мають добре розвинену інфраструктуру для підтримки кооперативів, активну співпрацю з міжнародними партнерами та підтримку з боку місцевих органів влади.

Таким чином, сільськогосподарська кооперація в Україні має суттєвий потенціал для розвитку та розширення своєї діяльності, сприяючи розвитку сільських територій і покращенню якості життя в сільських громадах.

Основними проблемами розвитку кооперативів в Україні є обмежений доступ до фінансування, труднощі в отриманні земельних ресурсів, недостатній рівень знань у сфері управління, маркетингу та збуту продукції. Додатково, малим кооперативам складно конкурувати з великими аграрними підприємствами, що впливає на їхню стабільність.

У країнах ЄС та США кооперативний рух підтримується через державні субсидії, навчальні програми для управлінців та ефективні мережі збуту [3]. В Нідерландах та Італії кооперативи мають довгу історію розвитку та інтеграції в аграрний сектор, що дозволяє створювати потужні ланцюги доданої вартості та стабільні ринки для збуту продукції. Українським кооперативам варто орієнтуватися на ці приклади для підвищення власної ефективності та конкурентоспроможності.

Потенціал сільськогосподарської кооперації у відновленні сільських територій:

- Сприяння економічному розвитку: кооперативи сприяють економічному зростанню, підтримуючи малий та середній агробізнес, створюючи нові робочі місця та залучаючи інвестиції в сільські території.

- Роль у забезпеченні продовольчої безпеки: кооперативи підвищують рівень продовольчої безпеки через покращення доступу до ресурсів, ефективний збут продукції та забезпечення стабільних цін на продукти харчування [4].

- Розвиток інфраструктури: сільськогосподарські кооперативи беруть участь у будівництві логістичної інфраструктури, що сприяє розвитку сільських громад.

- Соціальний розвиток: кооперативи сприяють згуртуванню громади та поліпшенню умов життя, підтримують локальні традиції та спільну роботу задля спільного добробуту [5].

- Екологічний розвиток: багато кооперативів працюють за принципами сталого виробництва, що допомагає зберігати природні ресурси та відновлювати екологічний баланс на сільських територіях.

Сільськогосподарська кооперація відіграє важливу роль у відновленні та розвитку сільських територій України, особливо в умовах післявоєнної відбудови. Вона надає малим і середнім фермерам можливість об'єднувати ресурси, знижувати витрати та ефективніше виходити на ринки, що підвищує економічну стабільність регіонів.

Крім економічних переваг, кооперативи сприяють соціальному згуртуванню громад, створюючи робочі місця, розвиваючи інфраструктуру та покращуючи умови життя на селі. Завдяки демократичним принципам управління вони зміцнюють соціальну активність місцевих мешканців.

Таким чином, сільськогосподарська кооперація має значний потенціал для економічного, соціального та екологічного розвитку

сільських територій України, що робить її ключовим інструментом у процесі повоєнної відбудови.

Література:

1. *Зінов'єв І. В., Коваль О. Л. Сільськогосподарська кооперація як фактор розвитку сільських територій в Україні. Економіка АПК. 2021. № 9. С. 43 – 50.*
2. *Плотнікова Н. С. Роль кооперативного руху у сталому розвитку агропромислового комплексу. Вісник аграрної науки. 2020. № 7. С. 25 – 30.*
3. *Bijman J., Iliopoulos C., Poppe K. J. Cooperatives and the Agricultural Sector: Role, Structure, and Performance. European Review of Agricultural Economics. 2016. Vol. 44. No. 4. P. 703 – 728.*
4. *OECD. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2022: Ukraine. Paris: OECD Publishing, 2022. 168 p.*
5. *FAO. Сільськогосподарська кооперація в країнах Східної Європи та Центральної Азії. Рим: ФАО, 2019. 124 с.*

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ»

Матеріали

ХХ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ПОКРИТАНІВСЬКІ ЧИТАННЯ»

(Одеса, 6 грудня 2024 року)

Підписано до друку _____ Зам._____
Формат паперу 60 Х 84 1/16 Обсяг _____ авт. арк.
Тираж_____ прим. ОНЕУ, м. Одеса, вул. Преображенська, 8.